KSIĄŻNICA ŚLĄSKA

Książnica Śląska t. 42, 2026

ISSN 0208-5798

CC BY-NC-ND 4.0

ANITA TOMANEK

Biblioteka Śląska w Katowicach

ORCID: 0000-0002-7675-308X

Kresowianie w śląskim ruchu bibliofilskim

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest roli Kresowian w ruchu bibliofilskim na Górnym Śląsku. Po wysiedleniu ze swej „małej ojczyzny" dążyli oni do zachowania i przekazania dziedzictwa kulturowego kolejnym pokoleniom oraz do kontynuowania tradycji wyniesionych z rodzinnych stron. Realizacji tych celów służyło powołanie w 1968 roku Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki. Autorka przedstawia biografie najważniejszych przedstawicieli organizacji, m.in. Romana Chrząstowskiego i Franciszka Germana. Wykazuje, że OŚ TPK był nie tylko stowarzyszeniem o charakterze bibliofilskim, ale też istotnym ośrodkiem transferu, podtrzymywania i kontynuacji kresowej tradycji intelektualnej w powojennej Polsce.

Słowa kluczowe

Kresy Wschodnie, Lwów, Górny Śląsk, Katowice, bibliofilstwo, Oddział Śląski Towarzystwa Przyjaciół Książki

Kresy i Górny Śląsk w kontekście tradycji i przesiedleń

Bibliofilstwo, rozumiane jako umiłowanie, znajomość oraz kolekcjonowanie książek, przez stulecia stanowiło w Polsce nie tylko przedmiot indywidualnych zainteresowań, lecz także istotny element kultury narodowej. Rozpowszechniło się już na przełomie XVII i XVIII wieku, stając się niejednokrotnie wyznacznikiem prestiżu społecznego, motywowanym zarówno autentyczną pasją, jak i dążeniem do podkreślenia własnej pozycji i splendoru. Szczególnego, patriotycznego wymiaru nabrało po rozbiorach Polski, gdy gromadzenie książek o tematyce narodowej służyło misji ocalenia polskiej tradycji i kultury. Przykładem takiej postawy jest inicjatywa hrabiego Józefa Maksymiliana Ossolińskiego, który w 1817 roku założył we Lwowie Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, obejmujący muzeum, drukarnię i bibliotekę, stając się twórcą jednej z najważniejszych polskich instytucji kultury. W warunkach niewoli narodowej kolekcjonowanie literatury patriotycznej wykraczało zatem poza sferę prywatnych zainteresowań, stając się świadomą formą ochrony dziedzictwa kulturowego oraz podtrzymywania i przekazywania polskiej tożsamości narodowej kolejnym pokoleniom. To historyczne tło jest kluczowe dla zrozumienia motywacji bibliofilów kresowych po II wojnie światowej, którzy w obliczu wysiedlenia i zagrożeń kulturowych, kontynuowali tę tradycję jako żywotny akt kulturowej samoobrony.

Niniejsze opracowanie ma charakter studium przypadku poświęconego roli i wpływowi Kresowian na powojenny górnośląski ruch bibliofilski. Zastosowano w nim metodę historyczno-opisową, łącząc ją z analizą dokumentów archiwalnych oraz podejściem biograficznym, co pozwala na prześledzenie indywidualnych losów i postaw twórców środowiska w kontekście procesów migracyjnych i polityczno-społecznych PRL.

Górnośląski ruch miłośników książek kształtował się w ścisłym związku ze wzorcami wypracowanymi w środowiskach kresowych, w szczególności lwowskich. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku nastąpił dynamiczny rozwój elitarnych towarzystw, które odwoływały się zarówno do przedwojennych doświadczeń środowisk galicyjskich, jak i do modeli europejskich. O ich specyfice decydowała ograniczona liczba członków oraz obowiązujący system kooptacji, polegający na wprowadzaniu nowych adeptów przez jednego lub dwóch rekomendujących „patronów". Pierwsze towarzystwo bibliofilskie na ziemiach polskich powstało w Warszawie w 1921 roku. W kolejnych latach inicjatywy tego typu rozwijały się w ważnych ośrodkach intelektualnych II Rzeczypospolitej, w tym m.in. w Krakowie (1922), we Lwowie (1923), Wilnie (1926) oraz – znacznie później – w Katowicach (1938)[1]. W niniejszym opracowaniu szczególna uwa-

[1] Na temat przedwojennych towarzystw bibliofilskich, zob. m.in. *90 lat Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie*, red. G.M. Lewandowska, R. Nowoszewski, Warszawa 2015; E. Andrysiak, *Towarzystwo Bibliofilów Polskich w Wilnie*, Kalisz 2007; H. Ilgiewicz, *Towarzystwo XXVII Miłośników Książki w Kownie (1930–1940)*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi" 2017, t. 11, s. 193–216; A. Tomanek, *Amor librorum nos unit. W kręgu bibliofilów śląskich 1968–2008*, Katowice 2013; T. Wildhardt, *Towarzystwo Miłośników Książki w Krakowie w latach 1922–1962*, [w:] *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX w.*, t. 4, red. J. Jarowiecki, Kraków 1999, s. 154–169.

ga zostanie poświęcona środowiskom i postaciom związanym z obszarem Kresów Wschodnich, które odegrały istotną rolę w transferze wzorców organizacyjnych i ideowych do Górnego Śląska. Aktywność bibliofilów nie ograniczała się do kolekcjonowania książek. Istotnym elementem ich działalności były regularne spotkania, wymiana doświadczeń i refleksji, organizacja wystaw oraz aukcji, a także prezentowanie własnych zbiorów. W naturalny sposób doprowadziło to do inicjatywy organizowania ogólnopolskich zjazdów bibliofilów, które stały się platformą integrującą środowisko ponad podziałami instytucjonalnymi. Poza zjazdami w Krakowie (1925)[2], Warszawie (1926)[3] oraz we Lwowie (1928)[4] – z okazji którego ukazała się m.in. znana publikacja Emila Zegadłowicza *Gawęda poety z typografem*[5] – odbył się także IV Zjazd w Poznaniu (1929)[6] oraz V Nadzwyczajny Zjazd Bibliotekarzy i Bibliofilów w Krakowie w 1935 roku[7]. Szczególną rolę odgrywał tu ośrodek krakowski, gdzie już w 1922 roku powołano Towarzystwo Miłośników Książki, będące inicjatorem pierwszego oraz piątego zjazdu miłośników książki[8]. W spotkaniach tych uczestniczyli nie tylko członkowie formalnie działających towarzystw, lecz również osoby niezrzeszone, reprezentujące różne środowiska intelektualne i regionalne. Z Katowic oraz najbliższych okolic obecni byli m.in. Emil Szramek, Zofia Kossak z Górek Wielkich, Wacław Olszewicz z Siemianowic Śląskich oraz Roman Lutman z Katowic. Wśród uczestników znaleźli się również: Emil Zegadłowicz (Poznań) oraz Jan Kuglin (Bogumin), którzy w kolejnych latach odegrali znaczącą rolę w kształtowaniu katowickiego ośrodka bibliofilskiego. Wiele z wymienionych nazwisk pojawiać się będzie wielokrotnie w dalszych rozważaniach o dziejach ruchu bibliofilskiego, w różnych kontekstach czasowych i przestrzennych.

Powojenne katowickie środowisko bibliofilskie w największym stopniu czerpało z dorobku i doświadczeń lwowskiego Towarzystwa Miłośników Książki (TMK), skupiającego wybitnych przedstawicieli świata nauki, literatury i kultury. Funkcję prezesa TMK pełnił Jan Kasprowicz, jednak z uwagi na stan zdrowia sprawował ją jedynie przez rok. Jego zastępcą był Franciszek Biesiadecki, zamordowany w 1941 roku, natomiast funkcję sekretarza pełnił Mieczysław Opałek – badacz dziejów Lwowa, który po II wojnie światowej kontynuował działalność bibliofilską na Podkarpaciu. W skład zarządu wchodzili także: Ludwik Bernacki, dyrektor Ossolineum, a zarazem późniejszy darczyńca Biblioteki Sejmu Śląskiego (obecnej Biblioteki Śląskiej), oraz Stanisław Wasylewski – literat i publicysta,

[2] *Pierwszy Zjazd Bibliofilów Polskich w Krakowie, 28–30 czerwca 1925. Sprawozdanie*, Kraków 1926.

[3] *Pamiętnik II Zjazdu Bibljofilów Polskich w Warszawie (31.X–2.XI.1926)*, Warszawa 1928.

[4] P*amiętnik Trzeciego Zjazdu Bibljofilów Polskich we Lwowie w Zielone Świątki 26/V–29/V 1928 roku*, Lwów 1929.

[5] E. Zegadłowicz, *Gawęda poety z typografem*, Poznań 1929.

[6] *Czwarty Zjazd Bibljofilów Polskich w Poznaniu, 30.V. do 2.VI. 1929 roku*, [Poznań 1929].

[7] J. Cesak, *Zjazdy bibliofilów polskich w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum" 1991, nr 2, s. 37–54.

[8] T. Wildhardt, *Towarzystwo Miłośników Książki*…, s. 154–169.

po wojnie związany z regionem opolskim. Członkami TMK byli również: Jan Parandowski, Kazimierz Hartleb (późniejszy dyrektor Biblioteki Sejmu Śląskiego), Józef Mayer (późniejszy wicedyrektor tej instytucji) i Roman Chrząstowski, który po wojnie odegrał kluczową rolę w organizowaniu katowickich struktur bibliofilskich. Na szczególne wspomnienie zasługuje postać Rudolfa Mękickiego – heraldyka, grafika, numizmatyka i bibliofila, pełniącego funkcję sekretarza lwowskiego TMK. Warto wspomnieć, że był on autorem projektu herbu miasta Lwowa, wzbogaconego o Krzyż Virtuti Militari oraz dewizę „Semper Fidelis". Z zachowanych zapisków jego żony Julii Mękickiej wynika, że projekt powstał w 1933 roku, natomiast trzy lata później został zatwierdzony przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Ignacego Mościckiego jako oficjalny herb miasta. Według przekazów rodzinnych Rudolf Mękicki wykonał trzy egzemplarze herbu: urzędowy dla Kancelarii Prezydenta RP, drugi – przeznaczony do zbiorów lwowskiego Ossolineum oraz trzeci (autorski) – zachowany w archiwum rodzinnym. Herb ten pozostawał w oficjalnym użyciu do 1967 roku. Żona Rudolfa – Julia, a także córka Krystyna, w 1973 roku zostały członkiniami Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki w Katowicach, natomiast syn Juliusz podczas spotkań wygłaszał odczyty o tematyce kresowej.

Doświadczenia lwowskiego środowiska bibliofilskiego, ukształtowanego wokół TMK, stały się istotnym punktem odniesienia dla inicjatyw podejmowanych w innych ośrodkach miejskich II Rzeczypospolitej. Jednym z nich były Katowice, gdzie ruch bibliofilski zaczął się formować stosunkowo późno, lecz od początku czerpał z wzorców znanych jego inicjatorom z wcześniejszych kontaktów i doświadczeń środowiskowych. Historia katowickiego bibliofilstwa rozpoczęła się 17 marca 1937 roku, kiedy to powołano Koło Związku Bibliotekarzy Polskich. Już kilka miesięcy później, 9 czerwca 1937 roku, w jego ramach wyodrębniono Sekcję Bibliofilską, skupiającą osoby zainteresowane nie tylko zawodową pracą z książką, lecz także jej kolekcjonowaniem, estetyką wydawniczą oraz historią druku. Z czasem agenda ta przekształciła się w Śląskie Towarzystwo Miłośników Książki i Grafiki (ŚTMKiG), które prawdopodobnie usamodzielniło się pod koniec 1937 roku, a najpewniej 26 kwietnia 1938 roku – z tego bowiem okresu pochodzą pierwsze zachowane sprawozdania z jego działalności. Pierwszym prezesem nowo powstałego towarzystwa został sędzia Tadeusz Pietrykowski, przybyły do Katowic z Torunia. Wraz z nim środowisko to współtworzyli m.in. Emil Zegadłowicz, Jan Kuglin, Stanisław Wasylewski oraz Wacław Olszewicz – osoby dobrze zaznajomione z funkcjonowaniem towarzystw bibliofilskich na Kresach. Katowicką organizację budowano więc świadomie na wzór już istniejących stowarzyszeń, czerpiąc zarówno z ich doświadczeń organizacyjnych, jak i z wypracowanego wcześniej etosu bibliofila. Dynamiczny rozwój tej młodej inicjatywy przerwał wybuch II wojny światowej. Towarzystwo zakończyło działalność, a jego prezes, Tadeusz Pietrykowski, został zamordowany w Katyniu. Zgromadzona dokumentacja, zdeponowana na czas wojny w Bibliotece Instytutu Pedagogicznego, uległa zniszczeniu. Wydarzenia te sprawiły, że na wiele lat bibliofilskie pasje mieszkańców Górnego Śląska zo-

stały brutalnie zawieszone, a ciągłość organizacyjna katowickiego ruchu bibliofilskiego została przerwana.

Po zakończeniu II wojny światowej, w ramach powojennych przemieszczeń ludności, z Kresów Wschodnich wysiedlono, według różnych szacunków, około 1,7–1,9 miliona[9] obywateli polskich, z których znaczna część trafiła na Górny Śląsk. Proces ten rozpoczął się wiosną 1945 roku, kiedy polska administracja przejęła tereny dawnej rejencji opolskiej, prowadząc do masowych migracji[10]. Pierwsza fala przesiedleń, trwająca do końca 1947 roku, była najbardziej intensywna w latach 1945–1946. Do 31 grudnia 1947 roku w miastach województwa śląskiego osiedliło się ponad 189 tysięcy repatriantów z Kresów Wschodnich, z największymi skupiskami w Bytomiu (36,6 tys.), Gliwicach (38,3 tys.), Opolu (23 tys.) i Katowicach (21,3 tys.). Ponadto niemal 108 tysięcy osób rozlokowano w mniejszych miasteczkach i na wsiach, głównie w zachodniej, opolskiej części województwa. Łącznie, do końca 1947 roku, na całym obszarze województwa śląskiego zamieszkało ponad 297 tysięcy osób z Kresów[11]. Druga fala powojennych przesiedleń Polaków miała miejsce w czasie tzw. „odwilży" popaździernikowej, która zaczęła się na dobre po 1955 roku. Podpisane w Moskwie w grudniu 1956 roku porozumienie ułatwiło Polakom mieszkającym w Związku Radzieckim wyjazd do Polski. W latach 1950–1960 na Górnym Śląsku i terenie ówczesnego województwa katowickiego osiedliło się około 17,5 tysiąca osób, a na obszarze województwa opolskiego kolejne 15 tysięcy przesiedleńców i repatriantów[12]. Kresowiacy wysiedleni na Górny Śląsk pochodzili przede wszystkim z przedwojennych województw: lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego i wołyńskiego, co było zgodne z tzw. koncepcją równoleżnikowego przeniesienia ludności[13]. Szczegółowe dane demograficzne wskazują, że Kresowianie z określonych regionów przedwojennych byli w dużej mierze osiedlani w konkretnych miastach Górnego Śląska. Ten „rów-

[9] J. Czerniakiewicz, *Repatriacja ludności polskiej z ZSRR 1944–1948*, Warszawa 1987; G. Hryciuk, *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*, Toruń 2005; *Przesiedlenie ludności polskiej z Kresów Wschodnich do Polski 1944–1947*, wybór, oprac. i red. dok. S. Ciesielski, Warszawa 1999; *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki 1939–1959. Atlas ziem Polski, Polacy, Żydzi, Niemcy, Ukraińcy*, red. W. Sienkiewicz, G. Hryciuk, Warszawa 2008; Kon/ula/, *Bogusław Tracz, „Kresowianie na Górnym Śląsku"*, https://dzieje.pl/ksiazka/kresowianie-na-gornym-slasku [dostęp: 2.02.2026].

[10] W niniejszym artykule pojęcia „przesiedleńcy", „ekspatrianci" oraz oficjalnie stosowany w dokumentacji PRL termin „repatrianci" odnoszą się do Polaków zmuszonych do opuszczenia Kresów Wschodnich w wyniku powojennej zmiany granic. Terminu „repatriacja" używa się tu w znaczeniu historycznym (urzędowym), mając na uwadze, że z punktu widzenia prawa międzynarodowego proces ten miał charakter przymusowej ekspatriacji i przesiedlenia. Pojęcie „Kresowianie" stosowane jest natomiast w wymiarze tożsamościowym i kulturowym.

[11] H. Markowski, *Państwowy Urząd Repatriacyjny i jego działalność na terenie województwa śląskiego w latach 1945–1951*, [w:] *Kresowianie na Górnym Śląsku*, red. B. Tracz, Katowice-Gliwice 2012, s. 51–53.

[12] B. Tracz, *Pierwsza i druga „repatriacja" (1945–1959)*, [w:] *Górny Śląsk w Polsce Ludowej (III). Wysiedlenia, emigracje, przyjazdy*, oprac. red. A. Dziurok, B. Linek, Katowice-Opole 2021, s. 19.

[13] Tenże, *Byle nie dalej na Zachód! Polacy z Kresów na Górnym Śląsku*, „Biuletyn IPN" 2021, nr 1–2, s. 38.

noleżnikowy transfer" sugeruje pewien stopień zorganizowanego osadnictwa, a nie przypadkowe rozproszenie. Taka koncentracja osadnicza mogła sprzyjać zachowaniu istniejących sieci społecznych i tożsamości regionalnych z Kresów, co ułatwiało utrzymanie wspólnych praktyk kulturowych, w tym bibliofilstwa, ponieważ osoby o podobnych doświadczeniach mogły się ponownie połączyć i wspierać nawzajem, tworząc poczucie ciągłości pomimo przesiedlenia.

Po ustaniu działań wojennych władze komunistyczne masowo rozwiązywały lub wcielały w nowe struktury organizacje, które działały jeszcze przed 1945 rokiem. Funkcjonowały one na podstawie dekretu z dnia 27 października 1932 roku *Prawo o stowarzyszeniach*[14]. To przedwojenne prawo formalnie obowiązywało po 1945 roku i wykorzystywane było przez władze PRL do ograniczania możliwości zakładania niezależnych organizacji. Zgodnie z artykułem 14 rozporządzenia można było zakazać utworzenia stowarzyszenia, jeżeli jego działalności „nie da się pogodzić z prawem albo może spowodować zagrożenie bezpieczeństwa, spokoju lub porządku publicznego". Był to elastyczny i celowo nieprecyzyjny zapis, który umożliwiał dowolną interpretację. Używany był do odrzucania wniosków o rejestrację stowarzyszeń, które nie były zgodne z ideologią partii. Rozporządzenie uchylone zostało dopiero 10 kwietnia 1989 roku przez Ustawę *Prawo o stowarzyszeniach* z 7 kwietnia 1989 roku[15]. Ten akt prawny, uchwalony pod koniec istnienia PRL, a wchodzący w życie już w warunkach transformacji ustrojowej, był przełomowy. Wprowadzał on swobodę zrzeszania się i stanowił zerwanie z dotychczasową, opartą na kontroli, polityką wobec organizacji społecznych. Ustawa ta, z drobnymi modyfikacjami, obowiązuje do dziś.

Zakaz zakładania niezależnych stowarzyszeń, w tym towarzystw kulturalnych, wynikał z ideologii komunistycznej i dążenia do kontroli wszystkich aspektów życia społecznego. Działania te miały na celu unifikację kultury i eliminację wszystkiego, co mogło podważyć autorytet władzy lub odwoływało się do przedwojennej tradycji i tożsamości narodowej, m.in. związanej z Kresami. Zlikwidowano wiele organizacji i stowarzyszeń, wśród których znalazły się, rozwiązane w 1947 roku, „Caritas" czy Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół". W kolejnych latach polityka rządu względem organizacji zaostrzyła się. Na mocy dekretu z dnia 24 kwietnia 1952 roku[16], podpisanego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Bolesława Bieruta i Prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza, zlikwidowano fundacje, a ich majątki były przejmowane przez Państwo i przekazywane nowo utworzonym, kontrolowanym przez partię stowarzyszeniom, takim jak Związek Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBOWiD) czy Towarzystwo Przyjaźni

[14] *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. Prawo o stowarzyszeniach*, „Dziennik Ustaw" 1932, nr 94, poz. 808, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19320940808 [dostęp: 1.02.2025].

[15] *Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 roku. Prawo o stowarzyszeniach*, „Dziennik Ustaw" 1989, nr 20, poz. 104, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19890200104 [dostęp: 1.02.2026].

[16] *Dekret z dnia 24 kwietnia 1952 r. o zniesieniu fundacji*, „Dziennik Ustaw" 1952, nr 25, poz. 172, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19520250172/O/D19520172.pdf [dostęp: 1.02.2026].

Polsko-Radzieckiej[17]. Wskutek prowadzonej polityki nie reaktywowano wówczas przedwojennych towarzystw bibliofilskich.

Bibliofilstwo jako forma zachowania tożsamości kresowej

Władze komunistyczne narzuciły doktrynę socrealizmu, która promowała kulturę masową i zwalczała wszelkie przejawy kultury elitarnej, burżuazyjnej czy ziemiańskiej. Towarzystwa takie jak bibliofilskie czy związane z Kresami uznawano za relikty dawnego systemu, sprzeczne z nową ideologią państwa. Zakazane było zakładanie towarzystw kultywujących pamięć o wschodnich terenach Rzeczypospolitej, ponieważ postrzegane były przez władze jako zagrożenie dla sojuszu ze Związkiem Radzieckim. Kresy Wschodnie stały się częścią ZSRR, a wszelkie wspominanie o ich polskości było traktowane jako rewizjonizm historyczny i działalność antypaństwowa. Ponadto reżim komunistyczny dążył do pełnej kontroli nad społeczeństwem. Niezależne stowarzyszenia, z własnymi strukturami i celami, mogłyby stać się ośrodkami opozycji politycznej i buntu, dlatego zakazywano zakładania wszelkich grup, które nie były kontrolowane i nadzorowane przez partię. Towarzystwa kresowe mogłyby podtrzymywać pamięć o przymusowych wysiedleniach Polaków z ziem wschodnich, co było sprzeczne z oficjalną, narzuconą przez państwo narracją historyczną. Reżim starał się wymazać pamięć o przedwojennej historii i zbrodniach sowieckich, by utwierdzić w świadomości społeczeństwa nową wersję historii.

Dla Kresowian, którzy w wyniku zmian granic utracili swoje domy, majątki i całe środowisko kulturowe, książki stały się jednym z nielicznych materialnych nośników utraconej kultury, historii i tożsamości. Wiele osób, opuszczając Kresy, zabierało ze sobą to, co najcenniejsze, a wśród tych przedmiotów znajdowały się dokumenty, rodzinne pamiątki, a często także właśnie książki. Należy pamiętać, że wśród przesiedlonych byli przedstawiciele inteligencji, naukowcy, duchowni, nauczyciele – osoby, dla których książka była ważnym elementem życia. W nowym miejscu starali się odtworzyć swoje życie i pielęgnować dziedzictwo kulturowe, co obejmowało również tradycje czytelnicze i kolekcjonerskie, a samo gromadzenie książek, zwłaszcza tych związanych z historią, literaturą i kulturą Kresów, było dla bibliofilów formą aktywnego kultywowania pamięci o utraconym świecie, zwłaszcza w obliczu braku oficjalnej „polityki pamięci" o Kresach w PRL. Bibliofilstwo, podobnie jak w XIX wieku, pełniło funkcję przeciwdziałania wynarodowieniu i przekazywania polskiej tradycji oraz wartości następnym pokoleniom w nowym, często obcym środowisku Górnego Śląska. Książki służyły jako narzędzie edukacji historycznej i kulturowej w rodzinach. W kontekście przymusowego przesiedlenia Kresowian, które oznaczało głębokie, fizyczne oddzielenie od ich ojczyzny, ich rola nabrała głębszego, symbolicznego wymiaru. Stały się one czymś więcej niż tylko przedmiotami; były namacalnym ucieleśnieniem utraconego terytorium, jego historii i kultury. Poprzez kolekcjonowanie, konserwację i ob-

[17] *100 lat organizacji społecznych w Polsce*, https://100latorganizacji.karta.org.pl/w-okresie-prl-u/ [dostęp: 1.02.2026].

cowanie z nimi, bibliofile kresowi efektywnie przenosili swoją „ojczyznę" ze sobą, umożliwiając ciągłość tożsamości i pamięci, która przekraczała granice geograficzne. Kresowianie często organizowali się w towarzystwa i stowarzyszenia, a w ich ramach powstawały inicjatywy związane właśnie z książką – tworzono biblioteki, organizowano spotkania poświęcone literaturze kresowej, a także, z czasem, wydawano publikacje.

Po II wojnie światowej niełatwo było założyć jakiekolwiek towarzystwo kulturalne o charakterze regionalnym. Kresowianie utrzymywali prywatne kontakty i bardzo chcieli się spotykać, dzielić się wspomnieniami, przemyśleniami, zwyczajnie tworzyć wspólnotę na tej obcej kulturowo dla nich ziemi. Warunek był jeden – książka, która byłaby ich łącznikiem. W Polsce szybko odrodził się ruch bibliofilski. Krakowskie Towarzystwo Miłośników Książki wznowiło swą działalność jako pierwsze. Już 5 sierpnia 1945 roku odbyło się pierwsze powojenne zebranie[18], co świadczy o wczesnym dążeniu do odrodzenia i normalizacji życia kulturalnego. W środowisku katowickim natomiast zrodził się pomysł dołączenia do zawiązanego w 1957 roku, w okresie tzw. „odwilży", Towarzystwa Przyjaciół Książki (TPK) w Warszawie. Warto w tym momencie oddać głos Henrykowi Szczepańskiemu, który wspomina rozmowę z Romanem Chrząstowskim:

> – Po przeprowadzce do Katowic – zwierzał się p. Roman – czułem się samotny jak palec. Często spacerowałem po rynku albo ówczesnej ul. Armii Czerwonej (obecnie Korfantego), które były takim miejscem, gdzie pojawiali się przybysze emigrujący z kresów wschodnich na zachodnie. Czasem zaglądałem na dworzec kolejowy, mając nadzieję, że wypatrzę kogoś znajomego ze Lwowa lub z harcerskich zlotów. Szczęście dopisało. Kiedyś do zamyślonego Lwowiaka podszedł pewien człowiek i powiedział – Czy to ty? W tym momencie Roman natychmiast rozpoznał dawnego przyjaciela i druha. Był nim Marian Wojciechowski. Usiedli przy herbacie i długo gawędzili […]. Potem znajomych przybywało z każdym dniem. W Bytomiu zatrzymał się Aleksander Szczęścikiewicz […][19].

Tak w maju 1968 roku z inicjatywy Romana Chrząstowskiego, zainspirowanego kontaktami z Janem Parandowskim, powstał Oddział Śląski Towarzystwa Przyjaciół Książki (OŚ TPK), nawiązujący do tradycji przedwojennego lwowskiego Towarzystwa Miłośników Książki i skupiający licznych przybyszów z Kresów. 20 maja 1968 roku zorganizowano spotkanie inaugurujące działalność pierwszego w Polsce oddziału TPK – Oddziału Śląskiego w Katowicach. Zebrało się 41 osób, w tym 20 członków Towarzystwa, wśród których znaleźli się także Kresowiacy. Pierwszym prezesem został Marian Wojciechowski.

Istotnym rysem katowickiego środowiska bibliofilskiego była obecność licznej grupy osób wywodzących się z Kresów Wschodnich – przede wszystkim ze Lwowa, ale także z terenów dzisiejszej Ukrainy, Bukowiny czy Wileńszczyzny, obecnie zamieszkałych w Katowicach, Bytomiu, Gliwicach, Chorzowie i innych ościennych miastach. To właśnie oni w znacznym stopniu nadawali ton refleksji nad dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej, przenosząc na grunt śląski tradycje lwowskie.

[18] T. Wildhardt, *Towarzystwo Miłośników Książki*…, s. 164.

[19] H. Szczepański, *Taż śląskie bibliofilstwo, lwowskie ma korzenie. 100. rocznica urodzin Romana Chrząstowskiego*, „Śląsk" 2006, nr 3, s. 26.

Roman Chrząstowski
fotografia ze zbiorów
Biblioteki Śląskiej

Roman Chrząstowski i dyrektor Biblioteki Śląskiej
Andrzej Szefer podczas jubileuszu 10-lecia
Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki (1978)
ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

Warto wspomnieć kilku najbardziej aktywnych Kresowiaków, do których bez wątpienia należał **Roman Chrząstowski** (1906–2005)[20] – harcerz, żołnierz Armii Krajowej, bibliofil, kolekcjoner leopolianów, kustosz pamięci o Lwowie. Urodził się w Drohobyczu, lecz szybko rodzina przeniosła się do Lwowa, gdzie realizował swoje pasje harcerskie i bibliofilskie. W 1946 roku osiadł w Katowicach, a jego powojenna działalność zawodowa związana była przede wszystkim z Izbą Rzemieślniczą w Katowicach. Jednocześnie organizował kursy, wystawy, konkursy, zakładał biblioteki fachowe i inicjował opracowanie regionalnych monografii rzemiosła śląskiego. Był także członkiem Miejskiej Rady Kultury (1985), współtwórcą Społecznego Muzeum Historii Miasta Katowice oraz inicjatorem Społecznego Komitetu Budowy Pomnika Harcerskiego. Kluczowym polem jego aktywności stał się jednak ruch bibliofilski. Przez wiele lat pełnił funkcję prezesa, a następnie honorowego prezesa Oddziału. Był autorem, redaktorem i wydawcą licznych druków bibliofilskich, inicjatorem spotkań autorskich, wyjazdów do bibliotek i muzeów oraz animatorem środowiska kolekcjonerów. Jego prywatny księgozbiór miał charakter wybitnie lwowski. Dominowały w nim leopoliana – publikacje dotyczące historii i kultury Lwowa, posiadał także wszystkie wydania dzieł Jana Parandowskiego. Książki oznaczał własnymi ekslibrisami i oprawiał u mistrzów introligatorstwa, nadając zbiorowi dodatkową wartość artystyczną. Mawiał: „Kocham książki, dlatego nie potrafię ich sprzedać. Mogę jedynie podarować". Znaczną część kolekcji przekazał Bibliotece Śląskiej, gdzie przechowywana jest do dziś w Dziale Zbiorów Specjalnych.

Roman Chrząstowski był współzałożycielem katowickiego Oddziału Towarzystwa Miłośników Lwowa (1989) oraz komisarzem zorganizowanej w Bibliotece Śląskiej wystawy *Lwów naszej pamięci*, której dokumentację opracował wraz z Marią Pawłowiczową. W przygotowaniu ekspozycji pomagali mu inni Kresowiacy – Jerzy Zieliński i Witold Korbel. Prezentacja ta miała znaczenie nie tylko dokumentacyjne, lecz także środowiskowe – była formą zbiorowego aktu pamięci o utraconym mieście i jego kulturze.

W 1997 roku w Bibliotece Śląskiej miała miejsce wystawa *Pasje bibliofilskie Romana Chrząstowskiego*, a w setną rocznicę urodzin otwarto ekspozycję *Z kolekcji bibliofila*. Wśród wielu zaprezentowanych odznaczeń znalazły się też medale bibliofilskie. W 1976 roku Chrząstowski wyróżniony został Orderem Białego Kruka ze Słonecznikiem, był także członkiem Kapituły tego orderu w Lublinie i członkiem honorowym towarzystw bibliofilskich w Warszawie i na Śląsku. Cieszył się szacunkiem i uznaniem, o czym świadczą zachowane w Bibliotece Śląskiej dru-

[20] Wszystkie biogramy wykorzystane w artykule napisane zostały na podstawie: Archiwum OŚ TPK; A. Tomanek, *Amor librorum nos unit…*; taż, *Biblioteka bibliofilów śląskich, cz. 1, Oddział Śląski Towarzystwa Przyjaciół Książki*, Katowice 2016. Ponadto wykorzystano: B. Maresz, *Roman Chrząstowski*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.,* https://leksykonkresowian.instytutslaski.pl/index.php/Roman_Chrz%C4%85stowski [dostęp: 20.02.2026]; taż, *Roman Chrząstowski. (Szkic do portretu przyjaciela Biblioteki Śląskiej)*, „Książnica Śląska" 1998, t. 26, s. 99–103; taż, *Śląski bibliofil oraz harcerz z Drohobycza i Lwowa. Roman Chrząstowski (1906–2005)*, [w:] *Między Kresami Wschodnimi a Śląskiem. Biografie niebanalne*, red. J. Lusek, Bytom 2023, s. 273–300.

ki okolicznościowe i korespondencja. Wśród tych dokumentów znajduje się m.in. druczek nadesłany z okazji 95. rocznicy urodzin „Księcia Niezłomnego" przez Michała Hilchena, prezesa warszawskiego TPK, wybitnego księgoznawcę oraz wieloletniego pracownika wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, a także przyjaciela Romana Chrząstowskiego, o którym tak pisał:

> Więc, gdy się wziął do rzeczy człek mądry i prawy,
> Miłość książki zaszczepił innym w imię Boże.
>
> Kwiat bibliofilstwa zakwitł na śląskim ugorze.
> Wielkie są Twe zasługi – wszystkich nie wymienię –
> Taż śląskie bibliofilstwo lwowskie ma korzenie![21]

Biografia Chrząstowskiego – łącząca etos harcerski, konspiracyjną służbę w Armii Krajowej oraz bezinteresowną pracę na rzecz kultury książki – stanowi modelowy przykład kresowego inteligenta, który po utracie Lwowa uczynił z pamięci o nim fundament swojej działalności publicznej.

Szczególne miejsce w gronie kresowych współtwórców katowickiego środowiska bibliofilskiego zajmował **Franciszek German** (1911–1994)[22] – urodzony w Złoczowie filolog, historyk, muzykolog i publicysta, popularyzator historii książki. Doświadczenie intelektualne wyniesione z przedwojennego Lwowa ukształtowało jego wrażliwość humanistyczną oraz zainteresowania historią książki i drukarstwa. W 1945 roku opuścił Lwów; najpierw osiadł w Krakowie, następnie przeniósł się na Górny Śląsk, do Gliwic. Pracował jako bibliotekarz w Hucie „Zabrze", a później kierował księgarnią św. Jacka w Gliwicach, łącząc działalność zawodową z pasją kolekcjonerską i popularyzatorską. Z Oddziałem Śląskim Towarzystwa Przyjaciół Książki związany był od momentu jego powołania w 1968 roku. Pełnił kilka funkcji: sekretarza (1968–1970), bibliotekarza (1970–1971), a także członka Sądu Koleżeńskiego (1970–1972, 1980–1982). Jego obecność w OŚ TPK miała jednak znaczenie wykraczające poza formalne obowiązki. Był jedną z osób, które nadawały spotkaniom wyraźny rys erudycyjny, a zarazem – dzięki osobistym wspomnieniom – wprowadzały do nich atmosferę Kresów. Podczas zebrań dzielił się swymi zainteresowaniami badawczymi, wielokrotnie podejmując tematykę związaną z dziedzictwem wschodnich ziem dawnej Rzeczypospolitej. Mówił m.in. o oficynie wydawniczej Józefa Zawadzkiego w Wilnie, przybliżał postać Aleksandra Jełowickiego z Hubnika (na terenie dzisiejszej Ukrainy), a także podejmował zagadnienia z pogranicza historii literatury i kultury muzycznej. Był również wydawcą druków bibliofilskich, wpisując się w tradycję lwowskiego miłośnictwa

[21] M. Hilchen, *Romanowi Chrząstowskiemu drugi jubileuszowy sonecik*, [w:] *Życzenia adresowane do R. Chrząstowskiego z okazji 95. rocznicy urodzin*, rękopis Biblioteki Śląskiej, sygn. R 3572 III, k. 7–8.

[22] A. Tomanek, *Franciszek German*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.*, https://leksykonkresowian.instytutslaski.pl/index.php/Franciszek_German [dostęp: 20.02.2026]; [*Dr Franciszek German*], „Komunikaty" Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki w Katowicach 1983, t. 1, nr 4; M. Skalicka, *Doktor Franciszek German*, „Komunikaty" Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki w Katowicach 1995, t. 2, nr 43.

Janina i Roman Chrząstowscy
serdecznie zapraszają swoich Przyjaciół na:

Lwowski kominek bibliofilski
z gawędą
Pani profesor Jadwigi Niedzielskiej

###

Biesiada kominkowa odbędzie się 19 kwietnia 1996 r. (piątek) o godz. 16.30 w, zawsze życzliwej miłośnikom książki, Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Katowicach, ul. J.Ligonia 7

ZARZĄD ODDZIAŁU ŚLĄSKIEGO
TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ KSIĄŻKI

serdecznie zaprasza na spotkanie

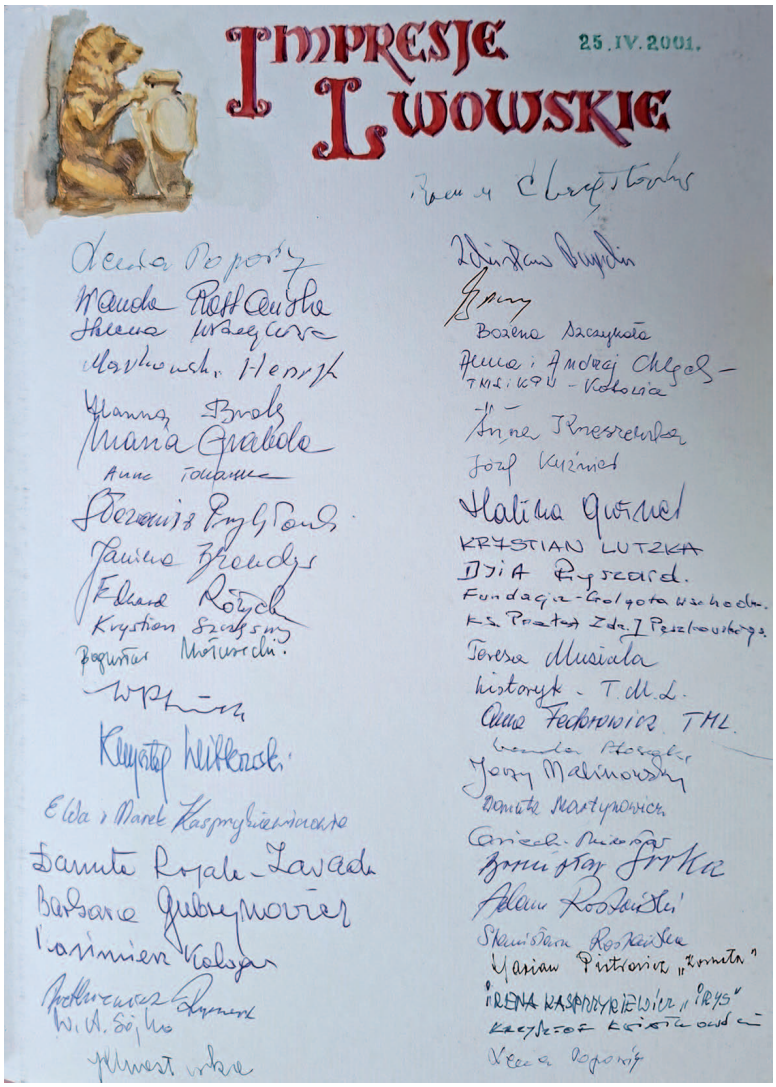
Impresje lwowskie

Gościem honorowym będzie Pan Roman Chrząstowski.

W programie m.in. wspomnienia dr. Edwarda Różyckiego i Krzysztofa Witkowskiego oraz prezentacja przezroczy Krystiana Szczęsnego.

Spotkanie odbędzie się w środę, 25 kwietnia 2001 r., o godz. 16^{30} w Bibliotece Śląskiej w Katowicach, Plac Rady Europy 1, Sala audytoryjna „Parnassos" (wejście główne).

Druk: B.Ś. Nakład: 80 egz.

Zaproszenia na lwowskie spotkania Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki i wpisy bibliofilów obecnych na „Impresjach lwowskich"

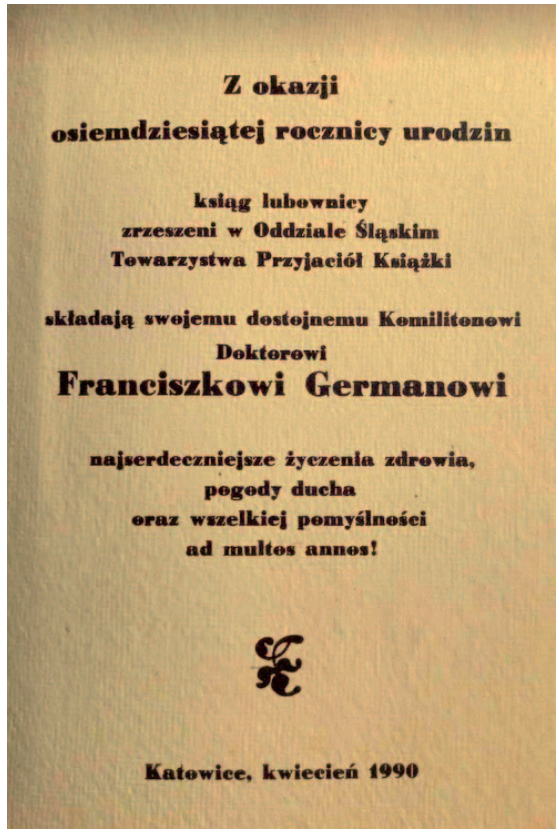
ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

książki, w którym edytorstwo traktowano jako formę służby kulturze. Środowisko bibliofilskie wysoko ceniło jego dorobek i osobowość. Uroczyście obchodzono kolejne jubileusze jego pracy twórczej – 40-, 45- i 50-lecie działalności, a także 80. rocznicę urodzin. Z tej okazji przygotowywano specjalne „adresy" drukowane na papierze czerpanym, wręczane podczas odrębnie organizowanych spotkań. Był to gest charakterystyczny dla środowiska, łączący tradycję druków okolicznościowych z autentyczną wspólnotą miłośników książki. 14 grudnia 1994 roku nadano mu godność Członka Honorowego OŚ TPK – wyróżnienie potwierdzające jego wieloletnie zaangażowanie i autorytet w środowisku. Zachowały się także świadectwa bardziej nieformalnego wymiaru tej wspólnoty – m.in. fraszki Zbigniewa Lipczyńskiego, który w 1976 roku pisał o Franciszku Germanie z życzliwą ironią:

> Pan Franciszek German grubą teczkę nosi,
> Lubi do dyskusji wtrącić swój „trzygrosik",
> Ale, choć to robi półserio – półżartem
> Jego „trzygrosiki" są tysiące warte.

Te żartobliwe, a zarazem pełne uznania słowa dobrze oddają pozycję Germana w katowickim środowisku bibliofilskim – jako erudyty, polemisty i człowieka, który potrafił łączyć kresową pamięć z żywą, twórczą obecnością w kulturze Śląska.

Z okazji
osiemdziesiątej rocznicy urodzin

ksiąg lubownicy
zrzeszeni w Oddziale Śląskim
Towarzystwa Przyjaciół Książki

składają swojemu dostojnemu Komilitonowi
Doktorowi
Franciszkowi Germanowi

najserdeczniejsze życzenia zdrowia,
pogody ducha
oraz wszelkiej pomyślności
ad multos annos!

Katowice, kwiecień 1990

Franciszek German podczas spotkania Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki (1970) oraz jubileuszowy adres bibliofilski (1990)
ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

Ciekawą postacią w gronie wywodzących się z Kresów członków Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki był **Aleksander Szczęścikiewicz** (1897–1980)[23] – ostatni komendant Lwowskiej Chorągwi Harcerzy ZHP, śpiewak operowy, społecznik i kolekcjoner. We wrześniu 1945 roku opuścił Lwów transportem przesiedleńczym z zespołem operowym teatru polskiego. Część wyposażenia mieszkania – książki, zabytkową broń, obrazy i porcelanę – udało się przewieźć jako „dekoracje teatralne". Ostatecznie osiadł na Górnym Śląsku. Od 1946 roku pracował w Operze Śląskiej w Bytomiu, gdzie przez 18 lat śpiewał w chórze oraz wykonywał partie solowe. Współpracował także z Towarzystwem Śpiewaczym „Halka". Po przejściu na emeryturę poświęcił się odtwarzaniu środowiska lwowskich harcerzy. Związany z Romanem Chrząstowskim jeszcze w czasach lwowskich, został jednym z pierwszych członków OŚ TPK (deklaracja nr 31). W swoim bytomskim mieszkaniu przy ul. Kasprowicza 7 prezentował bibliofilom cenne zbiory przywiezione ze Lwowa – książki, pamiątki harcerskie, numizmaty i militaria. Spotkania takie odbyły się m.in. 7 grudnia 1972 oraz 22 marca 1973 roku. W 1977 roku Roman Chrząstowski zorganizował jego jubileusz 80-lecia w Katowicach, a po śmierci Szczęścikiewicza wspominano go podczas spotkania OŚ TPK 27 listopada 1980 roku.

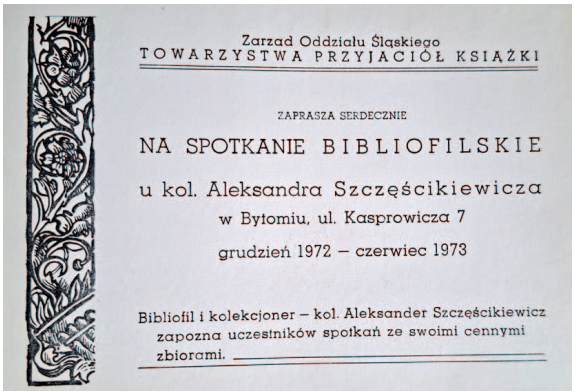

Hm. Aleksander Szczęścikiewicz (1897–1980) jako komendant hufca lwowskiego ZHP w latach 1929–1931

Aleksander Szczęścikiewicz

źródło: M. Popiel, *Aleksander Szczęścikiewicz (1897–1980) – ostatni komendant Lwowskiej Chorągwi Harcerzy ZHP*, „Skaut" 2009, nr 304

[23] *In Memoriam!*, „Komunikaty" Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki w Katowicach, Katowice 1982, t. 1, nr 4; B. Maresz, *Aleksander Szczęścikiewicz*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.*, https://leksykonkresowian.instytutslaski.pl/index.php/Aleksander_Szcz%C4%99%C5%9Bcikiewicz [dostęp: 20.02.2026].

Zarząd Oddziału Śląskiego
TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ KSIĄŻKI

ZAPRASZA SERDECZNIE

NA SPOTKANIE BIBLIOFILSKIE

u kol. Aleksandra Szczęścikiewicza

w Bytomiu, ul. Kasprowicza 7

grudzień 1972 – czerwiec 1973

Bibliofil i kolekcjoner – kol. Aleksander Szczęścikiewicz zapozna uczestników spotkań ze swoimi cennymi zbiorami.

Zaproszenie na spotkanie Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki w domu Aleksandra Szczęścikiewicza
ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

W gronie kresowych pisarzy współtworzących intelektualny klimat katowickiego środowiska bibliofilskiego szczególne miejsce zajmował **Aleksander Baumgardten** (1908–1980)[24]. Urodzony wprawdzie w Krakowie, niemal od wczesnego dzieciństwa związany był ze Lwowem, dokąd wkrótce przeniosła się jego rodzina. To właśnie tam ukształtowała się jego osobowość artystyczna. Był poetą, prozaikiem, dramatopisarzem, autorem słuchowisk radiowych, krytykiem teatralnym i filmowym, tłumaczem oraz publicystą – twórcą wszechstronnym, zanurzonym w kulturze słowa i teatru. 28 sierpnia 1945 roku przybył do Katowic w transporcie ekspatriacyjnym wraz z matką oraz 160-osobowym zespołem Teatru Dramatycznego Bronisława Dąbrowskiego. Wydarzenie to – symboliczne dla powojennego losu lwowskiej inteligencji – opisał później w powieści *Spotkanie z jutrem* (1962):

> Po południu transport ruszył. […] Coraz więcej czerwonych domów tłoczyło się po obu stronach toru. Kiedy się wreszcie zatrzymali, u drzwi wagonów stanęły Katowice. […] Transport stał już dłuższą chwilę, a nikt jeszcze nie zdecydował się wysiąść. […] Ludzie jeszcze nie dowierzali. Dziwna jakaś była ta pierwsza chwila po osiągnięciu celu podróży. Na peronie stały obok siebie: transport, sierpień i cisza. Stały autonomicznie, nie mieszając się ze sobą. W jakimś nastroszeniu bez sensu, niemal wrogo. Ziemia obiecana była tuż obok wagonów, tylko ręką sięgnąć. Ale nikt tej ręki nie wyciągał. […] Gdzież są tutejsi ludzie? Rozległy peron był pusty. […] Wtem gdzieś od lewej, wbiegł na peron jakiś człowiek w wytartym kombinezonie. Za nim pędziło kilku podrostków, okrzykując się wzajemnie ze śmiechem. Za chwilę jakaś babina zajechała z wózkiem z wodą sodową. Zrobiło się kolorowo i gwarnie. Z gwaru wypadały dziwaczne okrzyki […]. Od tych okrzyków runęła bariera rozdzielająca dotychczas wschód od zachodu. Sierpień ożył, drzewa zaczęły wiać liśćmi, magazyny odzyskały swoje przeznaczenie. Wagony rozbrzęczały się jak wiosną ule. Trzaskały odsuwane drzwi. Transport uwierzył w Śląsk[25].

Wraz z innymi przybyszami ze Lwowa współtworzył powojenne życie artystyczne Górnego Śląska. Członkiem Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki został 17 stycznia 1969 roku. Wniósł do niego nie tylko swoją osobowość literacką, lecz także pasję, z którą gromadził cenne zbiory – zwłaszcza teatralia oraz leopoliana, dokumentujące kulturę i życie artystyczne Lwowa. Podczas spotkań

[24] *In Memoriam!…*

[25] A. Baumgardten, *Spotkanie z jutrem*, Katowice 1962, s. 31–32.

OŚ TPK często powracał do wspomnień kresowych, przywołując postaci Stanisława Wasylewskiego i Jana Brzozy, z którymi łączyła go zarówno biografia lwowska, jak i przyjaźń. W kręgu katowickich bibliofilów pozostawał jednym z naturalnych „strażników pamięci" o Lwowie. Jak podkreślał Bogusław Lubosz w *Alfabecie Śląskim* (1995): „do końca życia mówił z charakterystycznym kresowym zaśpiewem, który był znakiem rozpoznawczym jego tożsamości. Jednocześnie całym sercem przylgnął do Śląska i „stał się piewcą tej ziemi", odnajdując w niej przestrzeń dla własnej twórczości i nowej formy zakorzenienia"[26]. Świadectwem jego stosunku do Górnego Śląska jest jeden z ważniejszych wierszy lokalnej literatury powojennej – *Katowicka ballada* z tomiku *Arkusz Śląski* (1946), będąca hołdem złożonym harcerzom śląskim broniącym Katowic we wrześniu 1939 roku. Po jego śmierci Tadeusz Kijonka pisał o nim z wyraźnym wzruszeniem:

> Był człowiekiem niezwykle towarzyskim, wylewnym jak każdy Lwowiak. Sposobem bycia, intonacją, pozorną niedbałością, przypominał o swoim kresowym rodowodzie, chociaż miastem Jego metryki urodzenia był Kraków – ale wyłącznie metryki urodzenia. Uformowała Go na zawsze artystyczna atmosfera Lwowa, miasta Jego dzieciństwa i młodości. Lwowski był jego humor, lwowska przekora i ironia, lwowska zawadiacka natura, fantazja wiecznego urwisa. Kiedyś z Janem Brzozą stanowili najbardziej charakterystyczną, nierozłączną parę w świecie artystycznym Katowic. On rosły, potężnie zbudowany – i drobny, kruchy Jan Brzoza. Wzajemnie dla siebie stanowili pamięć Lwowa i jego barwnego stylu, tak owocnego w polskiej kulturze[27].

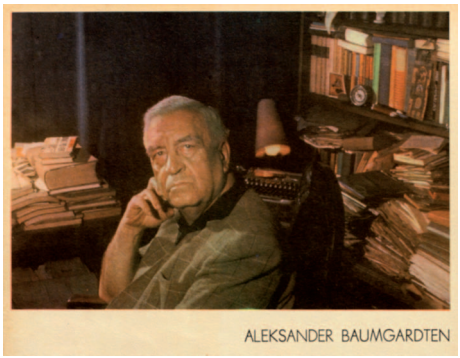
Te słowa trafnie oddają podwójną tożsamość Baumgardtena: lwowską w temperamencie i stylu, śląską w wyborze miejsca życia i twórczego zaangażowania. Po jego śmierci przyjaciele-bibliofile ufundowali na jego grobie pierwszą tablicę podpisaną przez Towarzystwo Przyjaciół Książki – gest świadczący o tym, że był ważną osobowością katowickiego środowiska bibliofilskiego.

Wymienić należy także – wspomnianego już – **Jana Brzozę** (właściwie Józef Worobiec; 1900–1971)[28]. Lwowiak z urodzenia i formacji duchowej, był pisarzem samoukiem, z zawodu cieślą. Dzieciństwo i młodość spędził w środowisku podmiejskiej biedoty Lwowa, co wywarło trwały wpływ na jego wrażliwość społeczną i literacką. W jego twórczości – zwłaszcza w powieści *Dzieci* – odnaleźć można liczne wątki autobiograficzne, odwołujące się do doświadczeń dorastania w realiach przedwojennego miasta. Jedną z najważniejszych powojennych powieści Brzozy była *Ziemia*, w której zawarł sugestywny obraz repatriacji ludności z Kresów Wschodnich. Jako bezpośredni świadek i uczestnik tych wydarzeń potrafił nadać narracji wymiar dokumentu emocjonalnego – zapisu dramatycznego przejścia między „utraconą ojczyzną" a nową przestrzenią życia na Śląsku. Podobnie jak wielu przedstawicieli lwowskiej inteligencji, 28 sierpnia 1945 roku opuścił Lwów w transporcie ekspatriacyjnym wraz z zespołem Teatru Polskiego pod dyrekcją Bronisława Dąbrowskiego, z którym znalazł się w Katowicach. W nowym miejscu aktywnie włączył się w organizowanie życia kulturalnego.

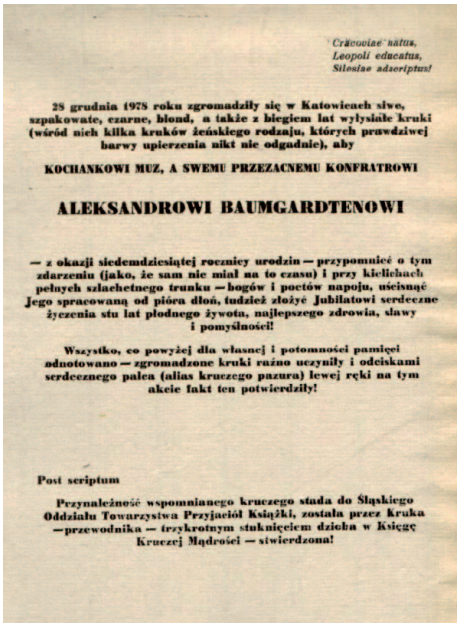
[26] B. Lubosz, *Alfabet Śląski. Rok Pański 1995*, Katowice 1995, s. 13–15.

[27] [Tadeusz Kijonka, pseud. Biała Myszka], *Witryna towarzyska*, „Poglądy" 1980, nr 19, s. 21.

[28] A. Tomanek, *Jan Brzoza*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.*, https://leksykon kresowian.instytutslaski.pl/index.php/Jan_Brzoza [dostęp: 20.02.2026].

Portret Aleksandra Baumgardtena
źródło: „Poglądy" 1971, nr 13.

Crakoviae natus,
Leopoli educatus,
Silesiae adscriptus!

28 grudnia 1978 roku zgromadziły się w Katowicach siwe, szpakowate, czarne, blond, a także z biegiem lat wyłysiałe kruki (wśród nich kilka kruków żeńskiego rodzaju, których prawdziwej barwy upierzenia nikt nie odgadnie), aby

KOCHANKOWI MUZ, A SWEMU PRZEZACNEMU KONFRATROWI

ALEKSANDROWI BAUMGARDTENOWI

— z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin — przypomnieć o tym zdarzeniu (jako, że sam nie miał na to czasu) i przy kielichach pełnych szlachetnego trunku — bogów i poetów napoju, uścisnąć Jego spracowaną od pióra dłoń, tudzież złożyć Jubilatowi serdeczne życzenia stu lat płodnego żywota, najlepszego zdrowia, sławy i pomyślności!

Wszystko, co powyżej dla własnej i potomności pamięci odnotowano — zgromadzone kruki raźno uczyniły i odciskami serdecznego palca (alias kruczego pazura) lewej ręki na tym akcie fakt ten potwierdziły!

Post scriptum

Przynależność wspomnianego kruczego stada do Śląskiego Oddziału Towarzystwa Przyjaciół Książki, została przez Kruka — przewodnika — trzykrotnym stuknięciem dzioba w Księgę Kruczej Mądrości — stwierdzona!

Jubileuszowy adres bibliofilski (1978)
ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

Dziennik Zachodni

Nr 144 (11.703) KATOWICE
Wyd. A Środa, 11 sierpnia 1982 r. Cena 5 zł

Bezimienny grób pisarza

Minęły dwa lata od śmierci cenionego poety i prozaika, zasłużonego działacza kultury, Aleksandra Baumgardtena (29.VI.1980). Zmarły od przyjazdu ze Lwowa na Śląsk w 1945 r. związał się serdecznymi więzami z problemami Ziemi Śląskiej i jej ludu — czego dał wyraz w swojej bogatej twórczości pisarskiej. Rychło jednak o Nim, a właściwie o miejscu Jego spoczynku na cmentarzu przy ulicy Francuskiej, gdzie pochowano Go przy tłumnym udziale przedstawicieli władz, przyjaciół i znajomych — zapomniano! Aleksander Baumgardten — w przekonaniu rodziny, związków twórczych, a nawet władzy od spraw kultury — widocznie nie zasłużył sobie na najskromniejszy choćby nagrobek. Ba, nawet na zwykłą tabliczkę z imieniem i nazwiskiem nad zaniedbanym kopczykiem ziemi pokrytym zeschłą jedliną i kępkami trawy. Ot, taki bezimienny grób! Czy pisarzowi, tak bardzo oddanemu Śląskowi nie należy się od społeczeństwa tej ziemi większy szacunek? Przekonany jestem, że nikt spośród oddających dwa lata temu ostatnią przysługę zmarłemu — nie znajdzie dziś Jego zagubionego grobu. Przykry i zawstydzający to dowód ludzkiej pamięci!

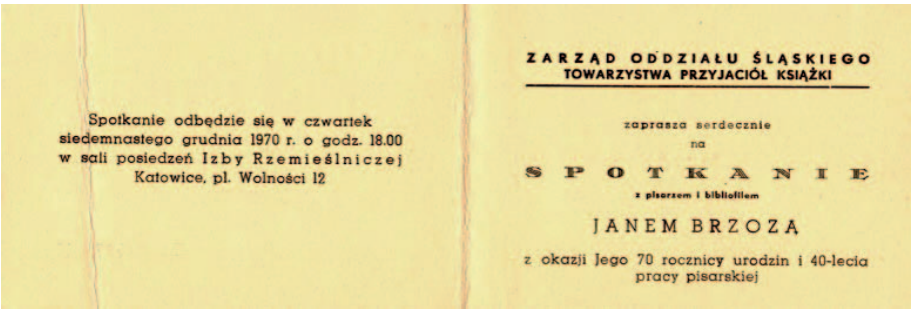
Co na to Związek Literatów Polskich, którego Aleksander Baumgardten był długoletnim członkiem zarządu. Co wreszcie na to rodzina cierpiąca chyba dochody ze wznowień dzieł pisarza.

ROMAN CHRZĄSTOWSKI
Katowice

Fragment z Kroniki Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki ze zdjęciem krzyża ufundowanego przez Oddział na grobie Aleksandra Baumgardtena i apelem prezesa Oddziału Romana Chrząstowskiego skierowanym do miejscowej prasy
ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

Do Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki wstąpił 18 kwietnia 1970 roku. W kręgu bibliofilów spotykał dawnych przyjaciół ze Lwowa, a jego obecność w organizacji miała wymiar zarówno towarzyski, jak i symboliczny – był żywym świadkiem i współtwórcą lwowskiej kultury literackiej. Wspólnie z Aleksandrem Baumgardtenem i Marianem Wojciechowskim dwukrotnie wspominał Stanisława Wasylewskiego, przywołując atmosferę dawnego Lwowa oraz jego środowiska intelektualnego. 17 grudnia 1970 roku odbyło się w OŚ TPK jego spotkanie autorskie, które stało się okazją do rozmowy o twórczości i doświadczeniu repatriacji. Po śmierci Brzozy Towarzystwo zorganizowało wieczór wspomnieniowy, podczas którego o zmarłym mówili Aleksander Baumgardten i Zbigniew Lipczyński. Wspominano nie tylko jego dorobek literacki, lecz także osobowość – lwowski temperament, bezpośredniość i charakterystyczny styl bycia. W powojennych Katowicach Baumgardten i Brzoza stanowili – jak zauważył Tadeusz Kijonka – swoistą „nierozłączną parę", uosabiając pamięć Lwowa i jego barwnej, żywiołowej kultury. Postać Jana Brzozy stanowi zatem ważne ogniwo w procesie przenoszenia kresowej tradycji literackiej na grunt śląski. Jego twórczość, naznaczona doświadczeniem biedy, migracji i społecznego zaangażowania, a zarazem jego aktywność w środowisku bibliofilskim, wpisują się w szerszy obraz Katowic jako miasta, które po 1945 roku stało się jednym z istotnych miejsc kontynuacji lwowskiej formacji kulturowej.

Spotkanie odbędzie się w czwartek
siedemnastego grudnia 1970 r. o godz. 18.00
w sali posiedzeń Izby Rzemieślniczej
Katowice, pl. Wolności 12

ZARZĄD ODDZIAŁU ŚLĄSKIEGO
TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ KSIĄŻKI

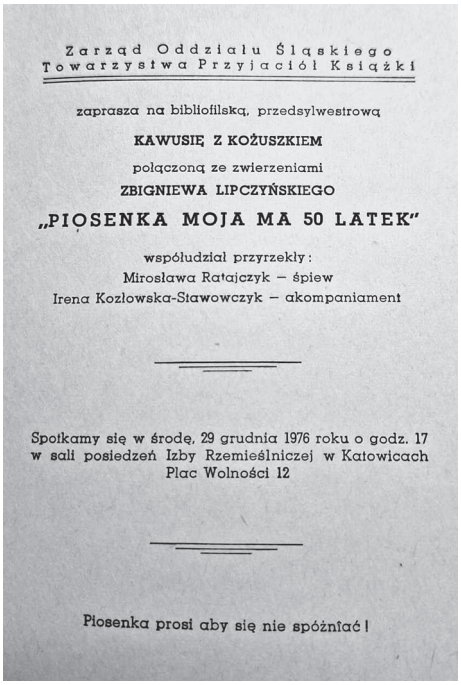
zaprasza serdecznie
na
SPOTKANIE
z pisarzem i bibliofilem
JANEM BRZOZĄ
z okazji Jego 70 rocznicy urodzin i 40-lecia
pracy pisarskiej

Spotkanie z pisarzem i bibliofilem Janem Brzozą
ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

Wyrazistą postacią łączącą tradycję lwowską z powojennym życiem artystycznym Katowic był **Zbigniew Lipczyński** (1907–1980)[29], właściwie Zbigniew Stanisław Karrer (lub Kerrer). Był śpiewakiem, chórmistrzem, dyrygentem, kompozytorem, autorem tekstów i poetą – artystą wszechstronnym, swobodnie poruszającym się między muzyką, literaturą i działalnością popularyzatorską. Do Katowic przeniósł się już w 1937 roku wraz z Janem Tepą. W katowickiej rozgłośni radiowej objął wówczas dział muzyki rozrywkowej oraz reżyserię słuchowisk, współtworząc nowoczesny profil programowy radia regionalnego. Wojna przerwała ten etap działalności – lata okupacji spędził we Lwowie. Po 1945 roku ponownie znalazł się w Katowicach wraz z zespołem Teatru Polskiego Bronisława Dąbrowskiego, w transporcie ekspatriacyjnym z 28 sierpnia 1945 roku.

Portret Zbigniewa Lipczyńskiego
źródło: „Poglądy" 1972, nr 10

Zarząd Oddziału Śląskiego
Towarzystwa Przyjaciół Książki

zaprasza na bibliofilską, przedsylwestrową

KAWUSIĘ Z KOŻUSZKIEM

połączoną ze zwierzeniami

ZBIGNIEWA LIPCZYŃSKIEGO

„PIOSENKA MOJA MA 50 LATEK"

współudział przyrzekły:
Mirosława Ratajczyk – śpiew
Irena Kozłowska-Stawowczyk – akompaniament

Spotkamy się w środę, 29 grudnia 1976 roku o godz. 17
w sali posiedzeń Izby Rzemieślniczej w Katowicach
Plac Wolności 12

Piosenka prosi aby się nie spóźniać!

Zaproszenie na spotkanie Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki ze Zbigniewem Lipczyńskim
ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

W Teatrze Śląskim współpracował z Aleksandrem Baumgardtenem, obejmując stanowisko dyrygenta i kierownika muzycznego. Równolegle działał w Polskim Radiu w Katowicach. Od 1947 roku pracował w Operze Śląskiej, a następnie współorganizował Operetkę Śląską w Gliwicach, gdzie został kierownikiem artystycznym i pierwszym dyrygentem. W obu tych instytucjach znaczną część ze-

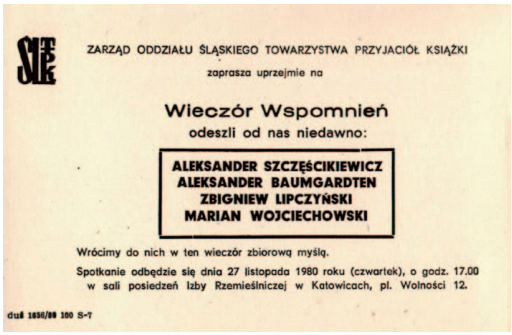
[29] A. Tomanek, *Zbigniew Lipczyński*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.*, https://leksykonkresowian.instytutslaski.pl/index.php/Zbigniew_Lipczy%C5%84ski [dostęp: 20.02.2026].

społu stanowili Kresowiacy, co sprzyjało podtrzymywaniu wspólnoty środowiskowej o lwowskim rodowodzie. Członkiem Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki został 25 maja 1972 roku. Wniósł do niego nie tylko temperament artystyczny, lecz także talent literacki. Podczas spotkania zatytułowanego *Piosenka moja ma 50 latek* podzielił się z bibliofilami wspomnieniami ze swojej drogi twórczej. Program wieczoru miał charakter muzyczno-literacki: wystąpiła Mirosława Ratajczyk, a akompaniowała siostra artysty, Irena Kozłowska-Stawowczyk. Spotkanie to było przykładem przenikania się w OŚ TPK tradycji literackiej i muzycznej, tak charakterystycznego dla lwowskiego modelu kultury. Z kolei podczas spotkania *Fraszkosłowie bibliofilskie* zaprezentowano fraszki[30], będące świadectwem dystansu i humoru, z jakim potrafił sportretować swoich towarzyszy – komilitonów z OŚ TPK. Ta lekka, żartobliwa forma wypowiedzi wpisywała się w tradycję lwowskiej satyry i towarzyskiej gry słownej, będącej jednym z rozpoznawalnych rysów kresowego stylu bycia. Zbigniew Lipczyński pozostaje zatem przykładem twórcy, który – zachowując lwowski idiom kulturowy – współtworzył powojenną tożsamość artystyczną Katowic. Jego działalność muzyczna, radiowa i literacka, a także obecność w środowisku bibliofilskim potwierdzają, że katowickie miłośnictwo książki było zakorzenione w szerszym, wielodyscyplinarnym kręgu kultury kresowej.

Marian Wojciechowski prezentuje swoją kolekcję ekslibrisów
ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

[30] Fraszki zostały wydane jako druczek bibliofilski pt. *Kołczan pełen strzał zatrutych szalejem zgoła nieszkodliwym czyli Fraszkosłowie bibliofilskie. Z mroków działalności Śląskiego Oddziału Towarzystwa Przyjaciół Książki przez Zbigniewa Lipczyńskiego na światło dzienne wydobyte*, Katowice 1976.

ZARZĄD ODDZIAŁU ŚLĄSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ KSIĄŻKI
zaprasza uprzejmie na
Wieczór Wspomnień
odeszli od nas niedawno:
ALEKSANDER SZCZĘŚCIKIEWICZ
ALEKSANDER BAUMGARDTEN
ZBIGNIEW LIPCZYŃSKI
MARIAN WOJCIECHOWSKI
Wrócimy do nich w ten wieczór zbiorową myślą.
Spotkanie odbędzie się dnia 27 listopada 1980 roku (czwartek), o godz. 17.00 w sali posiedzeń Izby Rzemieślniczej w Katowicach, pl. Wolności 12.
dwś 1836/80 200 S-7

Zaproszenie na wieczór wspomnień Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki poświęcone czterem bibliofilom o kresowym rodowodzie

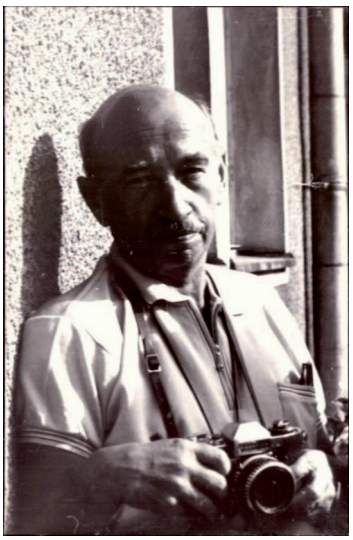
ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

Jedną z ważniejszych postaci środowiska bibliofilskiego skupionego wokół OŚ TPK był **Józef Jan Mayer** (1902–1996)[31]– bibliolog, bibliotekarz i badacz dziejów książki, który przed II wojną światową związany był ze środowiskiem naukowym i bibliotecznym Lwowa. Po wojnie osiadł na stałe w Katowicach, gdzie kontynuował działalność naukową i popularyzatorską, stając się jednym z filarów katowickiego środowiska bibliofilskiego.

Należał do najbardziej aktywnych członków OŚ TPK, do którego wstąpił już 14 września 1968 roku i przez wiele lat kształtował jego profil intelektualny. Podczas spotkań wygłaszał liczne referaty poświęcone historii książki, drukarstwa i bibliotekarstwa. Szczególne miejsce w jego zainteresowaniach zajmowały jednak biblioteki i zbiory książek związane z dawnymi ośrodkami kultury na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej. W 1990 roku wygłosił odczyt poświęcony dziejom Biblioteki Baworowskich, jednej z najważniejszych prywatnych bibliotek Lwowa, której zbiory należały do najcenniejszych kolekcji książki polskiej XIX i początku XX wieku. Aktywność Mayera nie ograniczała się jedynie do działalności referatowej. Był również organizatorem i uczestnikiem wielu spotkań jubileuszowych oraz wydarzeń integrujących środowisko bibliofilskie. W 1977 roku odbyła się uroczystość związana z 75. rocznicą jego urodzin, połączona z aktem wręczenia mu Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski. W następnych latach zorganizowano kolejne spotkania: z okazji czterdziestolecia pracy naukowej i bibliologicznej (1978) oraz 80. urodzin (1982).

Dzięki swojej działalności Józef Mayer pełnił w środowisku śląskich bibliofilów rolę nie tylko badacza i popularyzatora historii książki, lecz także depozytariusza tradycji intelektualnej dawnego Lwowa. W swoich wystąpieniach przypominał instytucje, biblioteki i postacie związane z kulturą książki na Kresach, a także wskazywał na ich znaczenie dla rozwoju polskiej bibliologii. W ten sposób jego działalność w OŚ TPK przyczyniała się do podtrzymywania pamięci o kresowym dziedzictwie kultury książki oraz jego obecności w powojennym życiu naukowym i kulturalnym Górnego Śląska.

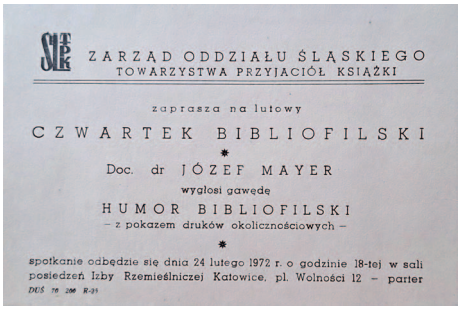
[31] W. Pawłowicz, *Józef Jan Mayer*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.*, https://leksykonkresowian.instytutslaski.pl/index.php/J%C3%B3zef_Jan_Mayer [dostęp: 20.02.2026]; taż, *Naukowiec, bibliotekarz, podróżnik. Józef Mayer (1902–1996)*, [w:] *Między Kresami Wschodnimi a Śląskiem*…, s. 243–271.

Portret Józefa Mayera oraz zdjęcie z Romanem Chrząstowskim podczas wręczenia nagród im. Celestyna Kwietnia w 1988 roku

ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

ZARZĄD ODDZIAŁU ŚLĄSKIEGO
TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ KSIĄŻKI

zaprasza na lutowy

CZWARTEK BIBLIOFILSKI

*

Doc. dr JÓZEF MAYER

wygłosi gawędę

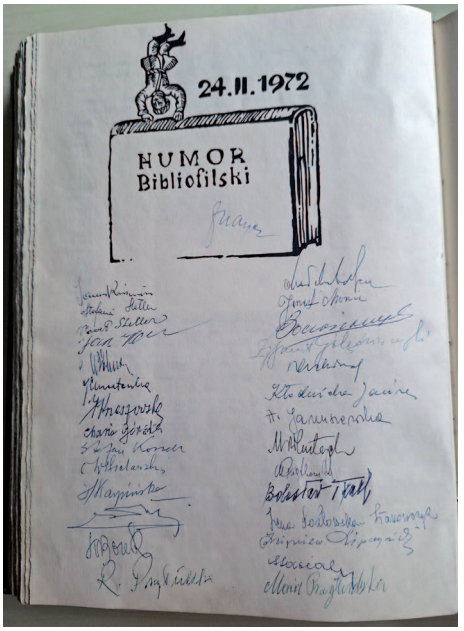
HUMOR BIBLIOFILSKI

– z pokazem druków okolicznościowych –

*

spotkanie odbędzie się dnia 24 lutego 1972 r. o godzinie 18-tej w sali posiedzeń Izby Rzemieślniczej Katowice, pl. Wolności 12 – parter

DUS 76 206 R-35

Zaproszenie na czwartek bibliofilski Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki i wpisy bibliofilów obecnych na gawędzie Józefa Mayera o humorze bibliofilskim

ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

Dramatyczne losy stały się udziałem **Jerzego Zielińskiego** (1914–2000)[32], właściwie Feliksa Emila Rathausera. Urodził się w osadzie Ruda (część wsi Wikszany na terenie rumuńskiej Bukowiny), jednak bardzo wcześnie wraz z rodziną

[32] A. Tomanek, *Jerzy Zieliński*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.*, https://leksykonkresowian.instytutslaski.pl/index.php/Jerzy_Zieli%C5%84ski [dostęp: 20.02.2026].

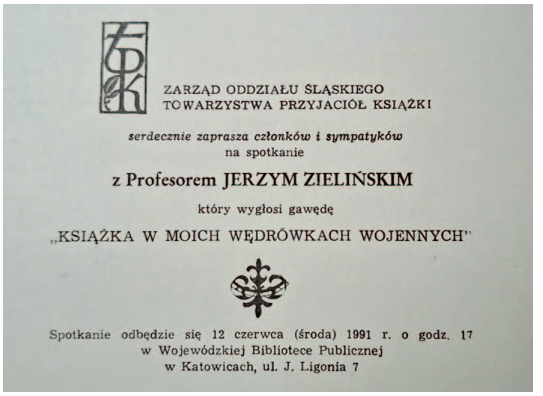
przeniósł się do Lwowa, z którym związał swoje dzieciństwo, młodość i edukację. Z wykształcenia był lekarzem urologiem, później profesorem Śląskiej Akademii Medycznej, a zarazem aktywnym społecznikiem. Losy wojenne odcisnęły na jego życiu szczególne piętno. Po wkroczeniu Niemców do Lwowa w czerwcu 1941 roku, na skutek prześladowań rasowych, utracił możliwość wykonywania zawodu lekarza. W lipcu 1942 roku zmuszony był do zmiany imienia i nazwiska – z Feliksa Emila Rathausera na Jerzego Zielińskiego – i odtąd posługiwał się sfałszowanymi dokumentami. W czasie okupacji wielokrotnie zmieniał miejsce pobytu i zatrudnienia. Po wojnie osiadł w Katowicach. W nowym miejscu odbudował swoją pozycję zawodową, zostając cenionym lekarzem i profesorem Śląskiej Akademii Medycznej. Równolegle angażował się w działalność społeczną i środowiskową. Z OŚ TPK związany był od 1992 roku. Podczas spotkań wygłaszał odczyty, w których powracał do własnych doświadczeń wojennych, a także wspominał lwowskich lekarzy, literatów i dziennikarzy, tworząc swoistą panoramę środowiska intelektualnego przedwojennego Lwowa. W 1989 roku współtworzył katowicki Oddział Towarzystwa Miłośników Lwowa i został przewodniczącym Sekcji Historyczno-Dokumentacyjnej. Brał aktywny udział w pracach: publikował w „Biuletynie Informacyjnym", wygłaszał pogadanki. Był współorganizatorem wystawy *Lwów naszej pamięci*, eksponowanej w Bibliotece Śląskiej w grudniu 1989 roku, oraz sympozjum poświęconego udziałowi Lwowian w życiu społecznym Górnego Śląska, które odbyło się 4 maja 1991 roku w Sali Sejmu Śląskiego. Warto odnotować, że pierwsze spotkania Towarzystwa Miłośników Lwowa w Katowicach odbywały się w Domu Lekarza przy ul. Tyszki (obecnie ul. Grażyńskiego), którego budowę inicjował w latach siedemdziesiątych – co świadczy o jego długofalowym zaangażowaniu w sprawy środowiska medycznego i lokalnej społeczności. W 1990 roku pisał na łamach „Biuletynu Informacyjnego":

> Próbujemy na razie bez większego powodzenia gromadzić wspomnienia naszych członków dotyczące życia zawodowego, rodzinnego, towarzyskiego i politycznego międzywojennego Lwowa. Syntezę tych wspomnień chcielibyśmy przekazać naszym dzieciom i wnukom. Marzeniem naszym byłoby, aby utrwaliła się na zawsze pamięć o zakotwiczonych głęboko w historii polskich znamionach kulturalnych Lwowa[33].

Słowa te dobrze oddają jego postawę – traktował pamięć o Lwowie jako zobowiązanie międzypokoleniowe, wymagające systematycznej pracy dokumentacyjnej. W uznaniu zasług został w 1993 roku odznaczony złotą odznaką Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich, nadaną przez Zarząd Główny we Wrocławiu. Postać Jerzego Zielińskiego stanowi przykład kresowego inteligenta, który – mimo dramatycznych doświadczeń wojennych – zdołał odbudować swoje życie zawodowe i społeczne, a jednocześnie uczynił z pamięci o Lwowie jeden z filarów swojej aktywności publicznej. W środowisku bibliofilskim i kresowym Katowic był nie tylko uczestnikiem spotkań, lecz także kronikarzem i strażnikiem pamięci o świecie utraconym, lecz niezapomnianym.

[33] J. Zieliński, *Nasze cele i zadania*, „Biuletyn Informacyjny TML" 1990, nr 2, s. 5.

ZARZĄD ODDZIAŁU ŚLĄSKIEGO
TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ KSIĄŻKI

serdecznie zaprasza członków i sympatyków
na spotkanie

z Profesorem JERZYM ZIELIŃSKIM

który wygłosi gawędę

„KSIĄŻKA W MOICH WĘDRÓWKACH WOJENNYCH"

Spotkanie odbędzie się 12 czerwca (środa) 1991 r. o godz. 17
w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej
w Katowicach, ul. J. Ligonia 7

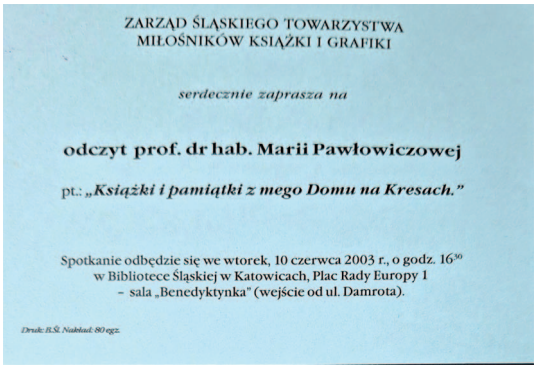
Profesor Jerzy Zieliński na spotkaniu bibliofilskim oraz zaproszenie Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki
ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

Wśród aktywnych Kresowiaków-bibliofilów należy wymienić także Mariana Wojciechowskiego (1910–1980)[34] – Lwowiaka, polonistę, nauczyciela z Zabrza, pierwszego prezesa Oddziału, wybitnego znawcę ekslibrisu, uhonorowanego w 1976 roku Orderem Białego Kruka ze Słonecznikiem przyznanym za zasługi w dziedzinie bibliofilstwa czy Julię Mękicką (1899–1987)[35] – Lwowiankę, archiwistkę, znawczynię grafiki książkowej, kolekcjonerkę ekslibrisów. Do środowiska tego należeli również: Józef Wanag – architekt, kolekcjoner „lettoniców" i „lithuaniców", Michał Komaszyński – historyk, znawca historii nowożytnej, Ludomiła Dziekan – lekarka, ginekolog; Stanisław Marian Jóźkiewicz – biochemik, pracownik Śląskiej Akademii Medycznej, Maria Górska – polonistka, urodzona na Zaolziu, a ze Lwowem związana w okresie studiów na Uniwersytecie Jana Kazimierza; Władysław Turza – absolwent Wyższej Szkoły Handlu Zagranicznego we Lwowie, Jadwiga Tustanowska – absolwentka Wydziału Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza.

Warto podkreślić, że obecność ta nie miała charakteru wyłącznie biograficznego, a kresowe pochodzenie przekładało się na program merytoryczny: liczne referaty o lwowskich bibliofilach, oficynach wydawniczych i bibliotekach na Kresach, postaci Jana Parandowskiego czy Stanisława Wasylewskiego stanowiły naturalną kontynuację doświadczeń wyniesionych z „miasta-matrycy". W ten sposób środo-

[34] *In Memoriam!…*

[35] Życiorys Julii Mękickiej-Szałajkowej: Ł. Domagała, *Organizacja, działalność i personel Archiwum Miejskiego w Gliwicach w latach 1945–1952*, „Szkice Archiwalno-Historyczne" 2024, nr 21, s. 182–183.

ZARZĄD ŚLĄSKIEGO TOWARZYSTWA
MIŁOŚNIKÓW KSIĄŻKI I GRAFIKI

serdecznie zaprasza na

odczyt prof. dr hab. Marii Pawłowiczowej

pt.: *„Książki i pamiątki z mego Domu na Kresach."*

Spotkanie odbędzie się we wtorek, 10 czerwca 2003 r., o godz. 16[30]
w Bibliotece Śląskiej w Katowicach, Plac Rady Europy 1
– sala „Benedyktynka" (wejście od ul. Damrota).

Druk: BŚl. Nakład: 80 egz.

Profesor Maria Pawłowiczowa prezentuje swoje kresowe pamiątki na spotkaniu Towarzystwa Miłośników Książki i Grafiki
ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

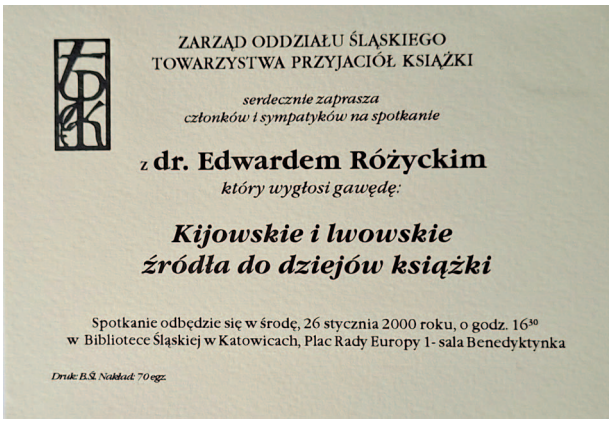
wisko OŚ TPK stało się przestrzenią, w której pamięć o Lwowie i szerzej – o kresowym dziedzictwie kultury książki – została twórczo przeszczepiona na grunt śląski i włączona w historię katowickiego bibliofilstwa.

Czerpiąc wzorce z lwowskiego TMK, katowicka organizacja nie zmieniła charakteru działalności – oprócz spotkań, organizowano wystawy, aukcje, wycieczki; wydawano druczki bibliofilskie; nagrywano programy telewizyjne i audycje radiowe; bibliofile uczestniczyli w Walnych Zjazdach Delegatów TPK, m.in. w Warszawie, Krakowie czy Jadwisinie. Do 2002 roku, kiedy OŚ TPK przestało istnieć[36], zapraszano z odczytami naukowców, literatów, bibliotekarzy. Członkami byli zarówno prawnicy, lekarze, urzędnicy, muzycy, jak i kosmetyczki czy uczniowie – jednym słowem każdy, kto został wprowadzony do tego, zamkniętego jednak, grona. W 1970 roku założyli swoją bibliotekę-archiwum, a pierwszym bibliotekarzem został Franciszek German. Przez te wszystkie lata (1970–2002) zgromadzili 294 publikacje, ofiarowane zarówno przez członków stowarzyszenia, jak i przez gości. Jedną z pierwszych książek, jaka znalazła się w zbiorach, podarował Lwowiak Jan Brzoza[37]. Pozostała także korespondencja z Wacławem Olszewiczem, który uczestniczył w przedwojennych zjazdach bibliofilów; był właścicielem drugiego na Śląsku największego odziedziczonego wraz z bratem księgozbioru liczącego około 20 tys. książek. W 1939 roku wyjechał, jak wielu, do Lwowa. Tam podjął pracę w Ossolineum i pozostał po wojnie; był przewodnikiem po Cmentarzu Łyczakowskim. Pozostała także korespondencja ze wspomnianą już rodzi-

[36] W 2002 roku powołano do życia Śląskie Towarzystwo Miłośników Książki i Grafiki, które zasadniczo zakończyło działalność w 2022 roku, gdy większość członków i zarządu złożyła rezygnację. Obecnie członkowie spotykają się już nieformalnie poza swoją główną siedzibą, jaką do 2022 roku była Biblioteka Śląska. W książnicy pozostało archiwum i biblioteka, które nie są aktualizowane.

[37] A. Tomanek, *Biblioteka bibliofilów śląskich*…, s. 10, 38.

ną Rudolfa Mękickiego, którego żona Julia oraz córka Krystyna były członkiniami OŚ TPK, a syn Juliusz zaproszony został do wygłoszenia gawędy na temat ojca.

ZARZĄD ODDZIAŁU ŚLĄSKIEGO
TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ KSIĄŻKI

serdecznie zaprasza
członków i sympatyków na spotkanie

z **dr. Edwardem Różyckim**
który wygłosi gawędę:

Kijowskie i lwowskie
źródła do dziejów książki

Spotkanie odbędzie się w środę, 26 stycznia 2000 roku, o godz. 16[30]
w Bibliotece Śląskiej w Katowicach, Plac Rady Europy 1- sala Benedyktynka

Druk: B.Ś. Nakład: 70 egz.

ZARZĄD ODDZIAŁU ŚLĄSKIEGO
TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ KSIĄŻKI

UPRZEJMIE ZAPRASZA
NA MAJOWE SPOTKANIE BIBLIOFILSKIE

Wspomnienia o bibliofilach lwowskich
przywoła

Roman Chrząstowski

Spotkanie odbędzie się 27 maja 1992 r. (środa) o godz. 17.00
w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej
Katowice, ul. Juliusza Ligonia 7

Zaproszenia na spotkania Oddziału Śląskiego
Towarzystwa Przyjaciół Książki
poświęcone książkom i bibliofilom z Kresów
ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

Zakończenie

Od momentu powołania OŚ TPK w Katowicach w 1968 roku problematyka kresowa stanowiła jeden z ważniejszych nurtów jego działalności. Wynikało to przede wszystkim z biografii wielu jego członków wywodzących się ze Lwowa i szerzej rozumianych Kresów Wschodnich, ale także z przekonania, że dziedzictwo to współtworzy fundament katowickiego środowiska bibliofilskiego. Analiza powojennego ruchu bibliofilskiego w Katowicach prowadzi do wniosku, że Lwów pełnił wobec tego środowiska funkcję szczególną. Nie był tylko jednym z wielu

utraconych ośrodków kultury polskiej, lecz swoistą „matrycą kulturową", która kształtowała sposób myślenia o książce, formach zrzeszania się bibliofilów oraz społecznej roli bibliofilstwa.

Mimo że Katowice nigdy nie stały się miastem „kresowym", osiedliło się tu wielu ekspatriantów, których łączyły wspólne doświadczenia i podobne zaplecze kulturowe, odmienne od tradycji miejscowej ludności Górnego Śląska, silnie ukształtowanej przez wcześniejsze związki z kulturą niemiecką. Przybysze poszukiwali środowisk umożliwiających spotkania ze „swoimi", podtrzymywanie wspomnień oraz pielęgnowanie pamięci o utraconych „małych ojczyznach", niekiedy także ich idealizowanie. Można przypuszczać, że Górny Śląsk stał się dla wielu z nich miejscem ponownego zakorzenienia – przestrzenią, która przyjęła ich z otwartymi ramionami, oferując poczucie bezpieczeństwa, stabilną pracę oraz dom rozumiany nie tylko jako dach nad głową, lecz także jako wspólnotę. W powojennej rzeczywistości, naznaczonej stratą i przymusową migracją, region mógł stać się dla wielu przesiedleńców nowym punktem odniesienia, miejscem odbudowy codzienności i tożsamości. Górny Śląsk z wysoko rozwiniętą infrastrukturą i dostępem do technologii, zapewnił większości przesiedleńców szybki awans bytowy, jakiego nie mogliby doświadczyć w innych częściach kraju. Z kolei śląski pragmatyzm, kult porządku i szacunek do konkretnej, rzetelnej pracy stały się dla Kresowian życiową kotwicą, która pomogła im przekuć nostalgię w konstruktywne budowanie nowej rzeczywistości. Kresowianie nie pozostali jednak jedynie biernymi odbiorcami tej gościnności. Wystąpili w roli katalizatora przemian kulturowych i naukowych, wnosząc w surowy, industrialny krajobraz regionu tradycje inteligenckie, doświadczenie lwowskich i wileńskich środowisk akademickich i artystycznych, pamięć dawnych stron, język, obyczaje oraz szczególne przywiązanie do słowa pisanego i kultury książki. Dzięki transferowi kadr z lwowskich uczelni Górny Śląsk niemal z dnia na dzień zyskał fundamenty pod budowę nowoczesnych ośrodków akademickich, co pozwoliło mu na transformację z zaplecza przemysłowego w ważny punkt na mapie intelektualnej i kulturalnej kraju. Powoli tworzono lub wręcz odtwarzano struktury społeczne i instytucje. Naukowcy na wzór Politechniki Lwowskiej utworzyli Politechnikę Śląską, artyści – Operę Śląską w Bytomiu, a potem Operetkę Śląską w Gliwicach, a bibliofile podejmowali próby stworzenia odpowiednika Towarzystwa Miłośników Książki we Lwowie. Wschodnia serdeczność i kawiarniany sznyt przybyszów złagodziły technokratyczny wizerunek śląskich miast, nadając im nową, miejską dynamikę. To właśnie w tym kontekście warto zwrócić uwagę na rozwój ruchu bibliofilskiego, który stał się jedną z form pielęgnowania ciągłości kulturowej. Ostatecznie to spotkanie dwóch odmiennych wrażliwości doprowadziło do powstania nowej tożsamości regionalnej, w której śląska solidność splotła się z kresową tradycją inteligencką i humanistyczną, tworząc społeczeństwo nowoczesne, a jednocześnie głęboko zakorzenione w wielokulturowym dziedzictwie. Był to proces wzajemnie wzbogacający. W rezultacie powstała przestrzeń współistnienia różnych tradycji kulturowych, w której ruch bibliofilski odegrał rolę ważnego pomostu między przeszłością a nową rzeczywistością.

Dziś nie ma już większości Kresowian, którzy współtworzyli OŚ TPK. Działalność bibliofilska Romana Chrząstowskiego, Aleksandra Baumgardtena, Zbigniewa Lipczyńskiego, Józefa Mayera i Jerzego Zielińskiego pokazuje, że kresowe dziedzictwo nie ograniczało się do sfery pamięci czy nostalgii, lecz znajdowało realny wyraz w instytucjonalnym życiu kulturalnym regionu. Ich działalność w OŚ TPK potwierdza, że środowiska przesiedlonych inteligentów odegrały znaczącą rolę w kształtowaniu powojennego oblicza intelektualnego Górnego Śląska. W zasadzie można stwierdzić, że wraz z ich odejściem zakończyła się „złota era" bibliofilstwa w Katowicach. Katowicki Oddział Śląski Towarzystwa Przyjaciół Książki był zatem nie tylko organizacją bibliofilską, lecz także ważnym miejscem transferu i kontynuacji tradycji intelektualnej Kresów w powojennej Polsce. W działalności jego członków kresowa kultura książki znalazła nową przestrzeń rozwoju, a pamięć o dawnych ośrodkach życia naukowego i artystycznego została trwale wpisana w historię życia kulturalnego Górnego Śląska po 1945 roku.

Aneksy

Aneks 1: Spis bibliofilów, członków Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Śląskiego Towarzystwa Miłośników Książki i Grafiki, pochodzących z Kresów Wschodnich II Rzeczpospolitej Polskiej[38]:

Baumgardten Aleksander (1908–1980), ur. Kraków; do 1945 r. we Lwowie
Brzoza Jan (1900–1971), ur. Lwów
Ceypek Jadwiga (1913–2001), ur. Jarosław; do 1945 r. we Lwowie
Ceypek Tadeusz (1904–1990), ur. Lwów
Chrząstowska Janina (1911–2012), ur. Lwów
Chrząstowski Roman (1906–2005), ur. Drohobycz
Dziekan Ludomiła (1917–1995), ur. Lwów
German Franciszek (1911–1994), ur. Złoczów
Jóźkiewicz Stanisław (1910–1994), ur. Lwów
Kalinowska Zofia (1917–2006), ur. Lwów
Lipczyński Zbigniew (1907–1980), ur. Lwów
Mayer Józef (1902–1996), ur. Biecz; do 1945 r. we Lwowie
Mękicka Julia (1899–1987), do 1946 r. we Lwowie
Mękicka Krystyna (1922–2010), do 1945 r. we Lwowie
Pawłowiczowa Maria (1923–2016), ur. Sokoliki Górskie
Pietkiewicz Ryszard (1945–2021), ur. Walerianówka
Różycki Edward (1939–), ur. Tynna
Stawowczyk-Kozłowska Irena (1905–1996), ur. Lwów
Szczęścikiewicz Aleksander (1897–1980), ur. Lwów
Thullie Zdzisław (1908–?) ur. Bursztyn

[38] W wykazie wymienione zostały tylko te osoby, które ujawniły miejsce urodzenia. Niestety, w wielu przypadkach nie ma takiej informacji, zatem podana lista jest bardzo niekompletna.

Turza Władysław (1912–1980), ur. Lwów
Tustanowska Jadwiga (1916–1981), ur. Bohuszowice
Wanag Józef (1921–1987), ur. Dyneburg
Wojciechowski Marian (1910–1980), ur. Lwów
Zieliński Jerzy (1914–2000), ur. osada Ruda, część wsi Wikszany

Aneks 2: Wykaz[39] działalności związanej z Kresowiakami / tematyką kresową:

Data[40]	**Prelegent / organizator**	**Temat / wydarzenie**	**Charakter**[41]
28.05.1968		Wybór Zarządu OŚ TPK, m.in. M. Wojciechowski (prezes), R. Chrząstowski (wiceprezes), F. German (sekretarz)	
maj 1968	M. Wojciechowski	Wystawa ekslibrisów	Wystawa w Bytomiu
październik 1968	M. Wojciechowski	Wystawa ekslibrisów	Wystawa w Krakowie
19.12.1968	M. Wojciechowski	Jan Wantuła	Referat
27.02.1969	F. German	Aleksander Rypiński	Referat
26.03.1969	M. Wojciechowski	Jan Wantuła	Referat wygłoszony w Warszawie
27.03.1969	M. Wojciechowski	Stanisław Wyspiański	Referat
maj 1969	M. Wojciechowski	Wystawa ekslibrisów	Wystawa
16.05.1969	M. Wojciechowski	Jan Wantuła	Referat wygłoszony w Opolu
21.05.1969	M. Wojciechowski	Twórcy ekslibrisów	Wywiad w Polskim Radiu
13.06.1969	M. Wojciechowski	Zbiory własne	Program w Telewizji Katowice
lipiec 1969	M. Wojciechowski	Wystawa ekslibrisów	Wystawa w Opolu
21.10–23.11.1969	M. Wojciechowski	Wystawa ekslibrisów	Wystawa w Zabrzu

[39] W ramach tematów posłużono się zaledwie hasłami. Pełne tytuły i kompletne informacje na temat wydarzeń zaczerpnięto z: A. Tomanek, *Amor librorum nos unit*…

[40] Daty dzienne odwzorowują zapisy w Kronikach OŚ TPK i dokumentacji znajdującej się w archiwum OŚ TPK.

[41] Jeżeli nie zaznaczono inaczej, to wydarzenie miało miejsce w Katowicach.

18.11.1969		Wybór uczestników na I Walny Zjazd Delegatów TPK w Warszawie w dn. 11.12.1969 r., m.in. J. Brzoza, R. Chrząstowski, J. Wanag, M. Wojciechowski	
11.12.1969	R. Chrząstowski	Wybrany do Zarządu Głównego TPK	
24.01.1970	M. Wojciechowski	Zbiory własne	Program w Telewizji Katowice
24.02.1970	J. Mayer	Polonica XVIII-wieczne	Referat
10.03.1970	M. Wojciechowski	Zbiory własne	Referat
14.04.1970	F. German	Jubileusz 40-lecia pracy pisarskiej, naukowej i działalności bibliofilskiej	Spotkanie
20.04.1970	F. German	Jubileusz 40-lecia pracy pisarskiej, naukowej i działalności bibliofilskiej	Wywiad w Polskim Radiu
kwiecień 1970	M. Wojciechowski	Wystawa ekslibrisów	Wystawa
12.05.1970	M. Wojciechowski	Jan Parandowski	Referat
12.05.1970	R. Chrząstowski	Jan Parandowski	Prezentacja zbiorów
czerwiec–sierpień 1970	M. Wojciechowski	Wystawa ekslibrisów	Wystawa we Wrocławiu
10.06. 1970	M. Wojciechowski	Wystawa ekslibrisów	Wystawa
23.06.1970		Wybór Zarządu OŚ TPK, m.in. M. Wojciechowski (prezes), R. Chrząstowski (wiceprezes), A. Szczęścikiewicz i J. Wanag (komisja rewizyjna), J. Mayer i F. German (sąd koleżeński), F. German i M. Wojciechowski (komisja wydawnicza)	
4.07.1970	M. Wojciechowski, R. Chrząstowski	Działalność OŚ TPK	Program w Telewizji Katowice
24.09.1970	J. Mayer	Oficyna Tyszkiewiczów we Florencji	Referat
październik–listopad 1970	M. Wojciechowski	Wystawa ekslibrisów	Wystawa

26.11.1970	J. Trzynadlowski (gość)	*Najdziwniejsze przygody wydawcy*	Referat
1.12.1970		Założenie biblioteki-archiwum. Opieki podjął się F. German	
17.12.1970	J. Brzoza	Jubileusz 40-lecia pracy pisarskiej i działalności bibliofilskiej oraz 70. rocznica urodzin	Spotkanie
28.01.1971	A. Baumgardten, J. Brzoza, M. Wojciechowski	Stanisław Wasylewski	Spotkanie wspomnieniowe
25.02.1971	J. Mayer	Publikacje okresu powstania lutowego 1846 r.	Referat
17.05.1971	M. Wojciechowski	Działalność OŚ TPK	Wywiad w Polskim Radiu
18.06.1971	C. Kwiecień	Melchior Wańkowicz	Referat
wrzesień 1971	M. Wojciechowski	Wystawa ekslibrisów	Wystawa w Zabrzu
4.09.1971		Wystawa wydawnictw bibliofilskich. Prezentowane m.in. zbiory M. Wojciechowskiego	Wystawa w Warszawie
23.09.1971	F. German	Stanisław Bełza	Referat i prezentacja zbiorów
23.11.1971		II Walny Zjazd Delegatów TPK w Warszawie. Uczestniczyli m.in. J. i R. Chrząstowscy, J. Wanag, M. Wojciechowski	
13.01.1972	A. Baumgardten, Z. Lipczyński	Jan Brzoza	Spotkanie wspomnieniowe
27.01.1972	M. Wojciechowski	Encyklopedia Wiedzy o Książce – dyskusja nad wydaniem	Spotkanie
14.02.1972	M. Wojciechowski	*Edycje bibliofilskie*	Referat wygłoszony w Zabrzu
24.02.1972	J. Mayer	*Humor bibliofilski*	Referat i prezentacja zbiorów
24.02.1972	M. Wojciechowski	*Humor w ekslibrisie*	Referat i prezentacja zbiorów
17.03.1972		Spotkanie z solenizantami Józefami: Mayerem i Wanagiem	Spotkanie
kwiecień–maj 1972	M. Wojciechowski	Wystawa ekslibrisów	Wystawa w Opolu

17.04.1972	M. Wojciechowski	Wydania bibliofilskie ze zbiorów własnych	Wystawa
7.05.1972	M. Wojciechowski	Wydania bibliofilskie ze zbiorów własnych	Audycja w Polskim Radiu
19.05.1972	F. German	Działalność pisarska i bibliofilska	Spotkanie w Krakowie
8.06.1972		Wybór Zarządu OŚ TPK, m.in. R. Chrząstowski i J. Wanag (wiceprezesi), J. Ceypek (sekretarz), J. Mayer (członek); A. Szczęścikiewicz i M. Wojciechowski (komisja rewizyjna)	
8.06.1972		Wręczenie M. Wojciechowskiemu odznaki Zasłużony Działacz Kultury przyznanej na wniosek Zarządu Głównego TPK	
25–26.11.1972		Sympozjum Bibliofilskie w Warszawie. Wśród uczestników m.in. J. i R. Chrząstowscy, J. Wanag, M. Wojciechowski	
7.12.1972	A. Szczęścikiewicz	Prezentacja własnych zbiorów	Spotkanie w jego mieszkaniu w Bytomiu
6.01.1973	A. Baumgardten	Działalność pisarska	Spotkanie
25.01.1973	J. Mayer	Publikacje chińskie na Śląsku	Referat i prezentacja zbiorów
29.01.1973	C. Kwiecień	Publikacje chińskie na Śląsku; audycja nt. prelekcji J. Mayera	Audycja w Polskim Radiu
22.03.1973	A. Szczęścikiewicz	Prezentacja własnych zbiorów	Spotkanie w jego mieszkaniu w Bytomiu
26.04.1973	M. Wojciechowski	Ekslibrisy	Spotkanie i prezentacja zbiorów
29.05.1973	J. Mayer	Drukarze i drukarnie	Referat
5.09.1973		Walne zebranie organizacyjne Oddziału Bocheńskiego. R. Chrząstowski reprezentował Zarząd Główny TPK	
26.09.1973	F. German	Oficyna wydawnicza Józefa Zawadzkiego w Wilnie	Referat

październik 1973	J. Mayer	*Humor bibliofilski*	Referat wygłoszony w Bochni
14.10.1973		III Walny Zjazd Delegatów TPK w Warszawie. Uczestniczyli m.in. R. Chrząstowski, J. Mayer, J. Wanag	
25.10.1973	W. Semkowicz	Aleksander Semkowicz	Referat
6.12.1973	J. Mayer	Podróże po Rumunii	Referat i wyświetlanie przeźroczy
28.02.1974	T. Ceypek, J. Mayer	Podróże po Jugosławii	Referat i wyświetlanie przeźroczy
14.03.1974	J. Mayer	*Humor bibliofilski*	Spotkanie autorskie
28.03.1974	J. Mayer	Juliusz i Stanisław Ligoniowie	Referat
22.04.1974	F. German	Oficyna wydawnicza Józefa Zawadzkiego w Wilnie	Referat wygłoszony w Bydgoszczy
25.04.1974	M. Wojciechowski	Bibliofilstwo	Wywiad w Polskim Radiu
5.06.1974	J. Mayer	Publikacje chińskie na Śląsku	Referat wygłoszony we Wrocławiu
18.06.1974		Wybór Zarządu OŚ TPK, m.in. J. Wanag (wiceprezes), R. Chrząstowski (członek), A. Szczęścikiewicz (komisja rewizyjna), J. Mayer (sąd koleżeński)	
11.10.1974	J. Mayer	Publikacje chińskie na Śląsku	Referat wygłoszony w Bochni i prezentacja zbiorów
24.10.1974	J. Mękicka	Kongres ekslibrisu w Jugosławii	Referat
22.11.1974	F. German	Bibliofilstwo	Referat wygłoszony w Bochni i prezentacja zbiorów
23.01.1975	M. Wojciechowski	Paweł Steller	Spotkanie wspomnieniowe
28.01.1975	R. Chrząstowski	Udział w sesji Komitetu Porozumiewawczego Krajowych Towarzystw Bibliofilskich w Wilanowie	
27.02.1975	J. Mękicka	Pierwsi drukarze i drukarnie krakowskie	Referat
12.03.1975	M. Wojciechowski	Paweł Steller	Referat wygłoszony w Opolu

20.03.1975	M. Komaszyński (gość)	Jan III Sobieski	Referat
21.05.1975	W. Studencki (gość)	Jan Parandowski	Referat
9.06.1975	M. Wojciechowski	Prezentacja zbiorów	Program telewizyjny
24.09.1975	R. Hrabar (gość)	*Lebensborn, czyli źródło życia*	Spotkanie autorskie
23.10.1975	J. Wanag	Lettonica w zbiorach własnych	Referat
29.10.1975	J. Mayer	500-lecie słowa drukowanego na Śląsku – wrażenia z sesji	Referat
25.11.1975	F. German	Jubileusz 45-lecia pracy naukowej, pisarskiej i działalności bibliofilskiej	Spotkanie i prezentacja dorobku
13–14.12.1975		IV Walny Zjazd Delegatów TPK w Krakowie. Uczestniczyli m.in. J. i R. Chrząstowscy, F. German, Z. Lipczyński, J. Wanag	
18.12.1975	A. Ziółkowska (gość)	Melchior Wańkowicz	Referat
22.01.1976	Z. Lipczyński	*Fraszkosłowie bibliofilskie*	Spotkanie
10.03.1976	J. Mayer	Podróże po Polsce, m.in. Lwów	Referat i wyświetlanie przeźroczy
10.03.1976	Z. Lipczyński	*Fraszkosłowie bibliofilskie c.d.*	Spotkanie
29.04.1976	K. Świerkowski (gość)	Biblioteki polskie – historia i przyszłość	Referat
30.06.1976		Wybór Zarządu OŚ TPK. Wybrani m.in. R. Chrząstowski (prezes), J. Wanag (wiceprezes), J. Mayer (komisja rewizyjna)	
23.09.1976	F. German	Ks. Ewaryst Nawrowski	Referat i prezentacja zbiorów
27.10.1976	J. Mayer	Jan Kasprowicz	Referat
29.12.1976	Z. Lipczyński I. Kozłowska-Stawowczyk gość)	*Piosenka moja ma 50 latek*	Referat i prezentacja utworów
30.05.1977	J. Mayer	Ciekawostki bibliofilsko-drukarskie	Referat
15.06.1977	M. Wojciechowski	Ekslibrisy	Referat

20.07.1977		Spotkanie bibliofilskie w Krakowie. Uczestniczył R. Chrząstowski	Spotkanie w Krakowie
5.09.1977	A. Szczęścikiewicz	Jubileusz 80. rocznicy urodzin	Spotkanie
22.09.1977	M. Wojciechowski	Jan Wantuła	Referat
17.10.1977	J. Mayer	Jubileusz 75. rocznicy urodzin oraz nadanie przez Radę Państwa Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski	Spotkanie
27.10.1977	F. German	Aleksander Jełowicki	Referat
21–22.11.1977		V Walny Zjazd Delegatów TPK w Jadwisinie. Uczestniczyli m.in. J. i R. Chrząstowscy, J. Wanag, M. Wojciechowski	Wany Zjazd TPK w Jadwisinie
24.11.1977	J. Mayer	Oficyna Samuela Tyszkiewicza	Referat
7.12.1977	J. Mayer	Podróże po Jugosławii, Rumunii i Bułgarii	Referat i wyświetlanie przeźroczy
20.02.1978	J. Mayer	Jubileusz 75. rocznicy urodzin i 40-lecia pracy naukowej, nadanie przez Radę Państwa Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski	Spotkanie
10.04.1978	R. Chrząstowski	Działalność OŚ TPK i kolekcja własna dzieł J. Parandowskiego	Audycja w Polskim Radiu Katowice
26.04.1978	A. Baumgardten	*O losie książek pogardzonych*	Referat
16.05.1978	A. Baumgardten	*O książkach znalezionych na podwórzu w… śmietniku*	Referat
20.05.1978	A. Baumgardten	*Wspominki*	Wiersz wydany z okazji X-lecia OŚ TPK
20.05.1978	F. German	Ewaryst Nawrowski	Druk okolicznościowy wydany z okazji X-lecia OŚ TPK
8.06.1978	R. Chrząstowski	Działalność TPK	Referat
23–24.09.1978		I Ogólnopolski Zjazd Bibliofilów w Toruniu. Uczestniczyli m.in. J. i R. Chrząstowscy, F. German, J. Wanag	

18.10.1978	F. German	*Wydania dzieł Adama Mickiewicza*	Referat
26.10.1978		Wybór Zarządu OŚ TPK. Wybrani m.in. R. Chrząstowski (prezes), J. Wanag (członek), J. Mayer (sąd koleżeński)	
14.12.1978	W. Szolginia (gość)	Jan Parandowski	Referat
29.01.1979	A. Baumgardten	Jubileusz 70. rocznicy urodzin	Spotkanie
29.03.1979	F. German	Leopold Biłko	Referat
18.04.1979	M. Wojciechowski	Nadanie Orderu Białego Kruka ze Słonecznikiem przyznanego 13.06.1976 r.	Druk okolicznościowy
10.05.1979	M. Wojciechowski	Ekslibris, godło bibliofila	Spotkanie autorskie
26.09.1979		1-sza rocznica śmierci Jana Parandowskiego	Druk okolicznościowy
19-20.11.1979		VI Walny Zjazd Delegatów TPK w Warszawie. Uczestniczyli m.in. R. Chrząstowski, J. Wanag	
15–16.12.1979		Obchody X-lecia Oddziału Krakowskiego TPK. Uczestniczyli m.in. J. i R. Chrząstowscy, F. German, J. Mayer, J. Wanag	
3.01.1980	J. Mękicka	Jubileusz 80. rocznicy urodzin	Spotkanie
21.02.1980	J. Mayer	*Polska w kilku książkach włoskich*	Referat
23.10.1980		Wybór Zarządu OŚ TPK. Wybrano m.in. J. Wanag (wiceprezes), R. Chrząstowski, Z Thullie (członek), F. German i J. Mayer (sąd koleżeński)	Wybór Zarządu OŚ TPK
13.11.1980	T. Pach	Iwan Fiedorow	Referat
27.11.1980		Wieczór wspomnień po śmierci Lwowiaków: Aleksandra Szczęścikiewicza, Aleksandra Baumgardtena, Zbigniewa Lipczyńskiego i Mariana Wojciechowskiego; zmarł wówczas także W. Turza	Spotkanie wspomnieniowe; wydano druk okolicznościowy

8.01.1981		R. Chrząstowski otrzymał druk okolicznościowy w podziękowaniu za pracę na rzecz OŚ TPK	Spotkanie
22.01.1981	S. Jóźkiewicz	*Postęp nauki a przyszłość człowieka*	Spotkanie
23.04.1981	F. German	Jubileusz 50-lecia pracy twórczej i działalności społecznej	Spotkanie
31.05.1981	R. Chrząstowski	15 rocznica spotkania z J. Parandowskim	Druk okolicznościowy
26.11.1981	J. Mayer	Czasopisma bibliofilskie	Referat
29.04.1982	F. German	Antoni Rudolf Korwin Piotrowski	Referat
1.09.1982	J. Mayer	Jubileusz 80. rocznicy urodzin; Ekslibris kobiecy	Spotkanie i referat
17.10.1982	F. German	Kult F. Chopina w Dąbrowie Górniczej	Referat w Dąbrowie Górniczej
25.11.1982		Wybór Zarządu OŚ TPK, m.in. R. Chrząstowski (prezes), T. Ceypek i Z. Thullie (wiceprezesi), J. Mayer (sąd koleżeński)	
18–20.02.1983		VII Walny Zjazd Delegatów TPK w Dusznikach Zdroju. Uczestniczyli m.in. J. i R. Chrząstowscy, J. Wanag. Wybrano dodatkowo: T. Ceypka, J. Mayera, Z. Thulliego	
21.04.1983	J. Mayer	Jan Kazimierz Zaremba	Referat
4.06.1983	R. Chrząstowski	Nadanie Orderu Białego Kruka ze Słonecznikiem przyznanego 12.06.1976 r.	Druk okolicznościowy
29.09.1983	F. German	Jan III Sobieski	Referat
27.10.1983	J. Mayer	Klementyna Sobieska	Referat
13.01.1984	J. Mayer	Omówienie „polskiego" numeru czasopisma bibliofilskiego NRD „Marginalien"	Referat
27.01.1984	R. Chrząstowski	Spotkanie z Prezesem OŚ TPK i laureatem Orderu Białego Kruka ze Słonecznikiem w Oddziale Bocheńskim TPK	Spotkanie w Bochni

7.03.1984		Spotkanie z solenizantami Józefami: Mayerem i Wanagiem	Spotkanie
28.06.1984	T. Ceypek	Jubileusz 80. rocznicy urodzin	Spotkanie
27.09.1984	F. German	Teofil Syga	Referat
25.10.1984	J. Mayer	Jan Parandowski	Referat
28.11.1984	E. Prus (gość)	Makuszyński, Kasprowicz i inni	Referat
29.12.1984	F. German	*Pan Tadeusz* A. Mickiewicza	Referat wygłoszony w Dąbrowie Górniczej
7.03.1985		Spotkanie z solenizantami Józefami: Mayerem i Wanagiem	Spotkanie
16–17.03.1985		II Ogólnopolski Zjazd Bibliofilów w Lublinie. Uczestniczyli m.in. R. Chrząstowski, R. Pietkiewicz, J. Wanag	
24.10.1985	R. Chrząstowski	Nadanie godności członka kapituły Orderu Białego Kruka ze Słonecznikiem w Lublinie	Druk okolicznościowy
21.11.1985		Wybór Zarządu OŚ TPK, m.in. R. Chrząstowski (członek), J. Wanag (komisja rewizyjna), Z. Thullie, T, Ceypek, J. Mayer (sąd koleżeński)	
12.03.1986	R. Chrząstowski	Jubileusz 80. rocznicy urodzin	Spotkanie
17.03.1986		Spotkanie z solenizantami Józefami: Mayerem i Wanagiem	Spotkanie
16–18.05.1986		VIII Walny Zjazd Delegatów TPK w Warszawie. Uczestniczyli m.in. T. Ceypek, R. Chrząstowski, J. Mayer, J. Wanag. Podczas Zjazdu wręczono odznaki „Zasłużony dla TPK" R. Chrząstowskiemu i J. Mayerowi	
25.09.1986	J. Mayer	Omówienie 100. numeru czasopisma bibliofilskiego NRD „Marginalien"	Referat

11.12.1986	R. Chrząstowski	Jan Parandowski	Referat
20.03.1987		Wspomnienia na temat Stanisława Gliwy; w spotkaniu uczestniczyli m.in. J. i R. Chrząstowscy	Spotkanie katowicko-toruńskie w Toruniu
26.03.1987	R. Chrząstowski	Sekcja Bibliofilska przy Kole Bibliotekarzy Polskich	Referat
18–20.09.1987		VII Ogólnopolski Zjazd Bibliofilów w Łodzi. Uczestniczyli m.in. J. i R. Chrząstowski, R. Pietkiewicz, E. Różycki	
24.10.1987	J. Mayer	Spotkanie toruńsko-katowickich bibliofilów. W spotkaniu uczestniczyli m.in. R. Chrząstowski i J. Mayer	Spotkanie w Toruniu
24.10.1987	J. Mayer	Publikacje chińskie na Śląsku	Referat wygłoszony w Toruniu
listopad 1987		*Julia Mierka Mękicka (1899–1987)*. Oprac. R. Chrząstowski	Druk okolicznościowy
11.11.1987	R. Chrząstowski	Wrażenia ze Zjazdu Bibliofilów w Łodzi	Referat
4.05.1988		Wręczenie R. Chrząstowskiemu i J. Mayerowi Nagrody im. Celestyna Kwietnia „Człowiekowi, który umiłował książkę"	Spotkanie
16.05.1987		„Ekslibrisy Józefa Wanaga"	Wystawa
26.05.1987	J. Mayer	*O stemplu z 1775 roku na książki żydowskie*	Referat
26.11.1988		Ekslibrisy Józefa Wanaga	Wystawa
26.11.1988		Uhonorowanie T. Ceypka i Z. Thullie odznaką „Zasłużony Działacz Kultury"	Spotkanie
18.02.1989	R. Chrząstowski	Książka we współczesnych czasach	Audycja w Polskim Radiu Katowice
13.04.1989	R. Chrząstowski	Publikacja o Janie Parandowskim w oprac. R. Chrząstowskiego, dedykowana uczestnikom spotkania założycielskiego Towarzystwa Miłośników Lwowa	Druk okolicznościowy

4–5.05.1989		IV [VIII] Ogólnopolski Zjazd Bibliofilów w Poznaniu. Uczestniczyli m.in. J. i R. Chrząstowski, K. Mękicka, R. Pietkiewicz, E. Różycki	
18.05.1989	J. Mayer	Adam Mickiewicz	Referat
22.06.1989	J. Wojciechowski	Kornel Makuszyński	Referat
7–8.10.1989		IX Walny Zjazd Delegatów TPK w Starym Sączu. Uczestniczyli m.in. J. i R. Chrząstowscy, R. Pietkiewicz	
16.11.1989	R. Chrząstowski	Ekslibrisy	Referat
1–16. 12.1989		„Lwów naszej pamięci". Sprawami organizacyjnymi zajęli się: R. Chrząstowski, J. Zieliński, M. Pawłowiczowa	Wystawa w Bibliotece Śląskiej
7.02.1990	Z. Thullie	Jubileusz 80. rocznicy urodzin	Spotkanie
21.02.1990		Wybór Zarządu OŚ TPK, m.in. R. Chrząstowski (prezes), E. Różycki (członek), R. Pietkiewicz (komisja rewizyjna), Z. Thullie, T, Ceypek i J. Mayer (sąd koleżeński), R. Chrząstowski i J. Mayer (zespół redakcyjno-wydawniczy)	
22.03.1990	J. Mayer	Biblioteka Baworowskich we Lwowie	Referat
18.04.1990	J. Mayer	Jan Wypler	Referat
kwiecień 1990		*In memoriam Tadeusza Ceypka*	Druk okolicznościowy
kwiecień 1990	F. German	Jubileusz 80. rocznicy urodzin	Druk okolicznościowy
28.09.1990	R. Chrząstowski	Publikacja o Janie Parandowskim w oprac. R. Chrząstowskiego, dedykowana uczestnikom spotkania dawnych harcerzy lwowskich w Lewinie Kłodzkim	Druk okolicznościowy
grudzień 1990	S. Jóźkiewicz	Jubileusz 80. rocznicy urodzin	Druk okolicznościowy

26.04.1991	J. Mękicki	Franciszek Prus Biesiadecki	Referat
12.06.1991	J. Zieliński	*Książka w moich wędrówkach wojennych*	Referat
17.08.1991		Wycieczka do Brzegu. Oprowadzał R. Pietkiewicz	Wycieczka do Brzegu
22.11.1991	J. Mękicki	Rudolf Mękicki	Referat i prezentacja zbiorów
13.05.1992		Spotkanie z solenizantami Józefami, Jerzymi, Stanisławami i Zofiami: Mayerem, Jóźkiewiczem, Zielińskim i Kalinowską	Spotkanie
25.05.1992	R. Pietkiewicz	Prezentacja zbiorów	Spotkanie w jego mieszkaniu w Sosnowcu
27.05.1992	R. Chrząstowski	*Wspomnienia o bibliofilach lwowskich*	Referat
3.09.1992	J. Zieliński	Wycieczki do Londynu i Genui	Referat
12.09.1992		Wystawa ekslibrisów R. Mękickiego	Wystawa w Gliwicach
18.09.1992		Wystawa dorobku naukowego i społecznego z okazji 90. rocznicy urodzin J. Mayera	Wystawa
7.10.1992	J. Mayer	Jubileusz 90. rocznicy urodzin	Spotkanie
7.11.1992		X Walny Zjazd Delegatów TPK w Warszawie. Uczestniczyli m.in. R. Chrząstowski, R. Pietkiewicz, E. Różycki	
7.11.1992		Nadanie R. Chrząstowskiemu godności Członka Honorowego TPK	Druk okolicznościowy
25.11.1992	S. Jóźkiewicz	*Uczeni w anegdocie*	Referat
18.12.1992		Reprint listu J. Kasprowicza do TMK we Lwowie w oprac. R. Chrząstowskiego	Druk okolicznościowy
24.06.1993	J. Zieliński	Jerzy Sołtysik-Lerski	Referat
10-30.07.1993		Wystawa ekslibrisów Józefa Wanaga	Wystawa w Krakowie
22.09.1993	R. Pietkiewicz	Stanisław Wasylewski	Wystawa w Opolu

20.01.1994		Wybór Zarządu OŚ TPK, m.in. R. Chrząstowski (prezes), R. Pietkiewicz (członek), J. Zieliński, Z. Thullie (sąd koleżeński)	Wybór Zarządu OŚ TPK
24.03.1994	J. Niedzielska	*O miłośnictwie książki w renesansowym Lwowie*	Referat
27.04.1994	R. Chrząstowski	Przeprowadzka; wrażenia z wystawy prac Z. Gardzielewskiego	Referat
maj 1994	J. Zieliński	Jubileusz 80. rocznicy urodzin	Druk okolicznościowy
14.12.1994		Nadanie J. Mayerowi i F. Germanowi godności Członka Honorowego OŚ TPK	Druk okolicznościowy
grudzień 1994		Stanisław Jóźkiewicz – wspomnienie. Oprac. R. Chrząstowski	Druk okolicznościowy
27.01.1995		Wybór Zarządu OŚ TPK, m.in. R. Pietkiewicz (wiceprezes), Z. Thullie (sąd koleżeński)	
27.01.1995		Nadanie R. Chrząstowskiemu godności Honorowego Prezesa OŚ TPK	Druk okolicznościowy
luty 1995	Ludomiła Dziekan	*Ludomiła Dziekan* w oprac. A. Chwalibogowskiej	Druk okolicznościowy
kwiecień 1995	Ludomiła Dziekan	*Pro memoria: dr Ludomiła Sława Dziekan* w oprac. ks. T. Szurmana	Druk okolicznościowy
11.05.1995		Publikacja o Janie Parandowskim w oprac. R. Chrząstowskiego wydana w 100. rocznicę urodzin pisarza	Druk okolicznościowy
19.09.1995	J. Zieliński	*Podstawy promocji zdrowia*	Referat
25–26.11.1995		XI Walny Zjazd Delegatów TPK w Bochni. Uczestniczył m.in. R. Pietkiewicz	
12.03.1996	M. Hilchen	Wiersz z okazji 90. rocznicy urodzin pt. *Romanowi Chrząstowskiemu na wyczerpanie „siątek"*	Druk okolicznościowy
19.04.1996	J. Niedzielska, J. i R. Chrząstowscy	*Lwowski kominek bibliofilski*	Spotkanie wspomnieniowe

14.05.1996		Wręczenie R. Chrząstowskiemu statuetki „Amicus Librorum" – nagrody Biblioteki Śląskiej	Druk okolicznościowy
2.06.1996		Pożegnanie J. Mayera (12.07.1902–2.06.1996)	
9.09.1996	R. Pietkiewicz	„Jan Kasprowicz. W 70. rocznicę śmierci"	Wystawa
maj–czerwiec 1997	D. Musiołowa, B. Maresz	„Pasje bibliofilskie Romana Chrząstowskiego"	Wystawa
6.10.1997		Wręczenie nagrody „Lux ex Silesia" J. Zielińskiemu	
12.01.1998		Wybór Zarządu OŚ TPK, m.in. R. Chrząstowski (członek), R. Pietkiewicz (komisja rewizyjna)	
20.06.1998		Album z okazji XXX-lecia OŚ TPK – oprac. R. Chrząstowski	Druk okolicznościowy
2.09–2.10.1998	R. Pietkiewicz	Leopold Staff	Wystawa w Opolu
18.12.1999		Wręczenie R. Chrząstowskiemu Śląskiej Nagrody im. Juliusza Ligonia	Druk okolicznościowy
26.01.2000	E. Różycki	*Kijowskie i lwowskie źródła do dziejów książki*	Referat
9.12.2000	R. Pietkiewicz	Jan Kasprowicz	Wystawa w Brzegu
18.12.2000	B. Maresz, T. Roszkowska	Kolekcja R. Chrząstowskiego w Bibliotece Śląskiej	Wystawa
20.02.2001		Wybór Zarządu OŚ TPK, m.in. R. Pietkiewicz (komisja rewizyjna)	
25.04.2001		*Impresje lwowskie*. W programie m.in. wspomnienia E. Różyckiego	Spotkanie; gościem honorowym był R. Chrząstowski
12.09.2001		„Emil Zegadłowicz". Prezentowane m.in. zbiory R. Pietkiewicza	Wystawa w Opolu
19.02.2002		Wybory delegatów na XIII Walny Zjazd Delegatów TPK, m.in. R. Pietkiewicz	

4.06.2002		Spotkanie założycielskie Śląskiego Towarzystwa Miłośników Książki i Grafiki; w Komitecie Założycielskim znalazł się R. Chrząstowski	Spotkanie
24.03.2003		Wybór Zarządu ŚTMKiG, m.in. R. Pietkiewicz (Komisja Rewizyjna)	
kwiecień 2003		„Poezja Młodej Polski i dwudziestolecia międzywojennego". Prezentowane zbiory R. Pietkiewicza	Wystawa w Brzegu
10.06.2003	M. Pawłowiczowa (gość)	*Książki i pamiątki z mego Domu na Kresach*	Referat
1–31. 07.2003	E. Tyrna-Danielczyk, L. Jabłko	Dzieła Stanisława Wasylewskiego w zbiorach R. Pietkiewicza	Wystawa
20.09.2003	B. Maresz	„Alchemik słowa. Jan Parandowski (11 V 1895 – 6 IX 1978)". Prezentowano m.in. zbiory R. Chrząstowskiego	Wystawa
listopad 2003		Dzieła Stanisława Wasylewskiego w zbiorach R. Pietkiewicza	Wystawa w Opolu
październik 2004		Nadanie R. Chrząstowskiemu godności Członka Honorowego TBP w Warszawie	Druk okolicznościowy
22.02.2005		Nadanie R. Chrząstowskiemu godności Członka Honorowego ŚTMKiG	Druk okolicznościowy
8.03.2005		Pożegnanie R. Chrząstowskiego (12.03.1906–8.03.2005)	
8.03.2006	B. Maresz, T. Roszkowska	„Z kolekcji bibliofila. W setną rocznicę urodzin i pierwszą rocznicę śmierci R. Chrząstowskiego"	Wystawa
20.03.2006		Spotkanie poświęcone pamięci R. Chrząstowskiego	Spotkanie

20.03.2006		Prezentacja książki B. Maresz i T. Roszkowskiej *Pocztówki lwowskie i kresowe „Książnicy-Atlas”*. Na spotkaniu gościem honorowym była J. Chrząstowska	Spotkanie
25.04.2006[42]		Wybór Zarządu OŚ TPK, m.in. R. Pietkiewicz (komisja rewizyjna)	
26.10.2006	J. Chrząstowska	Jubileusz 95. rocznicy urodzin	Druk okolicznościowy
14–16.09.2007		X Ogólnopolski Zjazd Bibliofilów w Kaliszu. Uczestniczył m.in. R. Pietkiewicz	
26.04.2008		Nadanie J. Chrząstowskiej i R. Pietkiewiczowi godności Członka Honorowego ŚTMKiG	Druk okolicznościowy
14.03.2012		Pożegnanie J. Chrząstowskiej (22.10.1911–14.03.2012)	

Bibliografia

90 lat Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie (2015), Warszawa: Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego.

Andrysiak Ewa (2007), *Towarzystwo Bibliofilów Polskich w Wilnie*, Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

Baumgardten Aleksander (1962), *Spotkanie z jutrem*, Katowice: „Śląsk”.

Cesak Jadwiga (1991), *Zjazdy bibliofilów polskich w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Acta Univer-sitatis Lodziensis. Folia Librorum”, nr 2, s. 37–54.

Czerniakiewicz Jan (1987), *Repatriacja ludności polskiej z ZSRR 1944–1948*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Czwarty Zjazd Bibljofilów Polskich w Poznaniu, 30.V. do 2.VI. 1929 roku (1929), [Poznań: b.w.].

Domagała Łukasz (2024), *Organizacja, działalność i personel Archiwum Miejskiego w Gliwicach w latach 1945–1952*, „Szkice Archiwalno-Historyczne”, nr 21, s. 157–185.

[42] Kronika ŚTMKiG, t. 8 (20.04.2004–27.06.2006) to ostatnia kronika znajdująca się w zbiorach Archiwum stowarzyszenia. Tom 9 nie został przekazany, więc informacje zamieszczone w tabeli są niekompletne.

Hilchen Michał (2001), *Romanowi Chrząstowskiemu drugi jubileuszowy sonecik*, [w:] *Życzenia adresowane do R. Chrząstowskiego z okazji 95. rocznicy urodzin*, rękopis Biblioteki Śląskiej, sygn. R 3572 III, k. 7–8.

Hryciuk Grzegorz (2005), *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Ilgiewicz Henryka (2017), *Towarzystwo XXVII Miłośników Książki w Kownie (1930–1940)*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi", t. 11, s. 193–216.

[Kijonka Tadeusz, pseud. Biała Myszka] (1980), *Witryna towarzyska*, „Poglądy", nr 19, s. 21.

„Komunikaty Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki w Katowicach", t. 1–2 (1976–1995).

Lubosz Bolesław (1995), *Alfabet Śląski. Rok Pański 1995*, Katowice: „Structura".

Maresz Barbara (2022), *Aleksander Szczęścikiewicz*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.*, https://leksykonkresowian.instytutslaski.pl/index.php/Aleksander_Szcz%C4%99%C5%9Bcikiewicz [dostęp: 20.02.2026].

Maresz Barbara (2022), *Roman Chrząstowski*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.*, https://leksykonkresowian.instytutslaski.pl/index.php/Roman_Chrz%C4%85stowski [dostęp: 20.02.2026].

Maresz Barbara (1998), *Roman Chrząstowski. (Szkic do portretu przyjaciela Biblioteki Śląskiej)*, „Książnica Śląska", t. 26, s. 99–103.

Maresz Barbara (2023), *Śląski bibliofil oraz harcerz z Drohobycza i Lwowa. Roman Chrząstowski (1906–2005)*, [w:] *Między Kresami Wschodnimi a Śląskiem. Biografie niebanalne*, red. J. Lusek, Bytom: Muzeum Górnośląskie, s. 273–300.

Markowski Henryk (2012), *Państwowy Urząd Repatriacyjny i jego działalność na terenie województwa śląskiego w latach 1945–1951*, [w:] *Kresowianie na Górnym Śląsku*, red. B. Tracz, Katowice: Instytut Pamięci Narodowej, Gliwice: Muzeum, s. 51–53.

Pamiętnik II Zjazdu Bibljofilów Polskich w Warszawie (31.X–2.XI.1926) (1928), Warszawa: Towarzystwo Bibljofilów Polskich.

Pamiętnik Trzeciego Zjazdu Bibljofilów Polskich we Lwowie w Zielone Świątki 26/V–29/V 1928 roku (1929), Lwów: Towarzystwo Miłośników Książki we Lwowie.

Pawłowicz Weronika (2022), *Józef Jan Mayer*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.*, https://leksykonkresowian.instytutslaski.pl/index.php/J%C3%B3zef_Jan_Mayer [dostęp: 20.02.2026].

Pawłowicz Weronika (2023), *Naukowiec, bibliotekarz, podróżnik. Józef Mayer (1902–1996)*, [w:] *Między Kresami Wschodnimi a Śląskiem. Biografie niebanalne*, red. J. Lusek, Bytom: Muzeum Górnośląskie, s. 243–271.

Pierwszy Zjazd Bibliofilów Polskich w Krakowie, 28–30 czerwca 1925. Sprawozdanie (1926), Kraków: Towarzystwo Miłośników Książki.

Przesiedlenie ludności polskiej z Kresów Wschodnich do Polski 1944–1947 (1999), wybór, oprac. i red. dok. S. Ciesielski, Warszawa: „Neriton", Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.

Szczepański Henryk (2006), *Taż śląskie bibliofilstwo, lwowskie ma korzenie. 100. rocznica urodzin Romana Chrząstowskiego*, „Śląsk", nr 3, s. 24–27.

Tomanek Anita (2013), *Amor librorum nos unit. W kręgu bibliofilów śląskich 1968–2008*, Katowice: Biblioteka Śląska, Śląskie Towarzystwo Miłośników Książki i Grafiki.

Tomanek Anita (2016), *Biblioteka bibliofilów śląskich*, cz. 1, *Oddział Śląski Towarzystwa Przyjaciół Książki*, Katowice: Biblioteka Śląska, Śląskie Towarzystwo Miłośników Książki i Grafiki.

Tomanek Anita (2023), *Franciszek German*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.*, https://leksykonkresowian.instytutslaski.pl/index.php/Franciszek_German [dostęp: 20.02.2026].

Tomanek Anita (2022), *Jan Brzoza*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.*, https://leksykonkresowian.instytutslaski.pl/index.php/Jan_Brzoza [dostęp: 20.02.2026].

Tomanek Anita (2022), *Jerzy Zieliński*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.*, https://leksykonkresowian.instytutslaski.pl/index.php/Jerzy_Zieli%C5%84ski [dostęp: 20.02.2026].

Tomanek Anita (2022), *Zbigniew Lipczyński*, [w:] *Leksykon Kresowianie na Śląsku po 1945 r.*, https://leksykonkresowian.instytutslaski.pl/index.php/Zbigniew_Lipczy%C5%84ski [dostęp: 20.02.2026].

Tracz Bogusław (2021), *Byle nie dalej na Zachód! Polacy z Kresów na Górnym Śląsku*, „Biuletyn IPN", nr 1–2, s. 37–47.

Tracz Bogusław (2021), *Pierwsza i druga „repatriacja" (1945–1959)*, [w:] *Górny Śląsk w Polsce Ludowej (III). Wysiedlenia, emigracje, przyjazdy*, red. A. Dziurok, B. Linek, Katowice: Instytut Pamięci Narodowej, Opole: Instytut Śląski, s. 91–111.

Wildhardt Teresa (1999), *Towarzystwo Miłośników Książki w Krakowie w latach 1922–1962*, [w:] *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX w.*, t. 4, red. J. Jarowiecki, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, s. 154–169.

Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki 1939–1959. Atlas ziem Polski, Polacy, Żydzi, Niemcy, Ukraińcy (2008), red. W. Sienkiewicz, G. Hryciuk, Warszawa: „Demart".

Zegadłowicz Emil (1929), *Gawęda poety z typografem*, Poznań: [b.w.].

Zieliński Jerzy (1990), *Nasze cele i zadania*, „Biuletyn Informacyjny TML", nr 2, s. 5.

People from Eastern Borderlands in the Silesian Bibliophile Movement

Summary

The article focuses on how the Eastern Borderlands shaped the bibliophile movement in Upper Silesia. Displaced from their home region, people from Borderlands sought to preserve and pass on their cultural heritage to subsequent generations and to continue the traditions learned from their hometown. The Silesian Branch of the Society of Friends of Books (TPK OŚ) was established in 1968 to achieve these goals. The author presents biographies of the most important representatives of the organisation, including Roman Chrząstowski and Franciszek German, proving that the TPK OŚ was not only a bibliophilic association, but also an important centre for the transfer, maintenance and continuation of the Eastern Borderlands intellectual tradition in post-war Poland.

Keywords

Eastern Borderlands, Lviv, Upper Silesia, Katowice, bibliophilia, Silesian Branch of the Society of Friends of Books (Oddział Śląski Towarzystwa Przyjaciół Książki)

Die Menschen aus den polnischen Ostgebieten in der oberschlesischen bibliophilen Bewegung

Zusammenfassung

Der Beitrag ist der Rolle der Menschen aus den polnischen Ostgebieten in der bibliophilen Bewegung Oberschlesiens gewidmet. Nach ihrer Umsiedlung aus ihrer „kleinen Heimat" waren sie bestrebt, das kulturelle Erbe zu bewahren, an die nachfolgenden Generationen weiterzugeben und die aus ihren Herkunftsregionen mitgebrachten Traditionen fortzuführen. Zur Verwirklichung dieser Ziele wurde 1968 die Schlesische Sektion der Gesellschaft der Freunde des Buches (*Oddział Śląski Towarzystwa Przyjaciół Książki*) gegründet. Die Autorin stellt die Biographien der bedeutendsten Vertreter dieser Organisation vor, darunter Roman Chrząstowski und Franciszek German. Sie zeigt, dass die Schlesische Sektion der Gesellschaft der Freunde des Buches nicht nur eine bibliophile Vereinigung war, sondern auch ein wichtiges Zentrum für den Transfer, die Bewahrung und die Fortführung der intellektuellen Tradition der polnischen Ostgebiete im Nachkriegspolen.

Schlüsselwörter

polnische Ostgebiete, Lemberg, Oberschlesien, Kattowitz, Bibliophilie, Schlesische Sektion der Gesellschaft der Freunde des Buches